

PRŪSIJOS LIETUVIAI IR LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOS 1919 M. PIRMOJE PUSĖJE

Doc. dr. Silva Pocytė

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2023.38.3>

Anotacija. Straipsnyje, remiantis publikuotais ir archyviniais šaltiniais, analizuojamos Prūsijos lietuvių karo tarnybos patirtys pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, sutelkiant dėmesį į Prūsijos lietuvių išitraukimą į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavimą Nepriklausomybės kovose 1919 m. pirmoje pusėje, akcentuojant Žemaičių bataliono, kuris buvo skirtas Prūsijos lietuviams, Tauragėje kūrimą ir gana trumpalaikę veiklą. Aptariamos Žemaičių bataliono, kuris galimai buvo svetimas Prūsijos lietuvių tapatybei, pavadinimo suteikimo priežastys, fragmentiški šio dalinio kovos epizodai, jo vado Jurgio Aukštuolaičio vaidmuo organizuojant Prūsijos lietuvius ir agituojant stoti į Lietuvos kariuomenę. Remiantis Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Politiniame archyve saugomais dokumentais, nagrinėjama Vokietijos karinės ir civilinės vadovybės pozicija dėl Prūsijos lietuvių tarnybos Lietuvos kariuomenėje.

Pagrindiniai žodžiai: Prūsijos lietuviai, Lietuvos nepriklausomybės kovos, Žemaičių batalionas (1 Prūsijos Lietuvos batalionas), Jurgis Aukštuolaitis.

ĮVADAS

XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje Rytų Prūsijoje leidžiamuose laikraščiuose lietuvių kalba daug dėmesio buvo skiriama Prūsijos (Mažosios) Lietuvos¹ lietuvininkų (lietuvių) kultūrinėms, politinėms ir religinėms aktualijoms nušviesti. Tarp jų minėtinas ir Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Friedricho Kuršaičio redaguotas laikraštis „Keleivis“ (1849–1880), savo tekstais stiprinęs ir lietuvininkų ištikimybę Prūsijos karaliui, o nuo 1871 m. – Vokietijos kaizeriui, išskyres jų svarbų vaidmenį pasiektose karinėse pergalėse. 1871 m., sukūrus Vokietijos imperiją, ypač buvo akcentuojama kariuomenės galia kaip „geriausioji sargyba“ nuo kylančių karų ir tikrasis taikos garantas². Kelių šimtų metų Prūsijos lietuvių priklausomybė Prūsijos–Vokietijos valstybei išugdė jų monarchizmą, glaudžiai susijusį su neatsiejama tarnybos šios valstybės kariuomenėje tradicija³. Lietuvininkai Vokietijos imperijos kariuomenę laikė *savo* kariuomene, kurios XIX a. laimėjimai stiprino tiek imperijos karinę galią, tiek dalies tautinių grupių, tarp kurių buvo ir lietuvininkų, ištikimybę kaizeriui ir imperijai.

1913 m. vasarą, minint Vokietijos kaizerio Vilhelmo II (1888–1918) 25-ąsias valdymo metines, Prūsijos lietuvių atstovai – dvarininkas, teisininkas Vilius Stepulaitis, kunigas prof. Vilius Gaigalaitis ir Tilžės gimnazijos mokytojas Aleksandras Teodoras Kuršaitis, nuvykę į Berlyną, perdavė kaizeriui Prūsijos lietuvininkų sveikinimo tekstą. Jame, be kita ko, buvo pabrėžtas lietuvininkų, kaip išskirtinių karaliaus ir kaizerio kareivių, atsidavimas ir ištikimybė:

¹ Straipsnyje vartojamas pavadinimas „Prūsijos Lietuva“ yra tapatus tiek Lietuvos, tiek užsienio istoriografijoje vartojamam Mažosios Lietuvos pavadinimui. Sąvokos „Prūsijos Lietuva“, „Prūsijos lietuviai“ ar „lietuvininkai“ buvo vartojamos Klaipėdoje, Tilžėje ir kitose Prūsijos Lietuvos vietovėse nuo XIX a. pirmos pusės leistoje periodikoje. 2022 m. pabaigoje viešai paskelbtą 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės pareiškimo dėl Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos susijungimo originalą pasirašė Prūsų Lietuvos tautinė taryba. Todėl straipsnyje vartojamas Prūsijos Lietuvos, o citatose – jeigu yra – paliekamas Mažosios Lietuvos pavadinimas. Plačiau žr.: <https://daily.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/tilzes-aktas-nesudege-metu-metus-ieskotas-lobis-slypejo-muziejiaus-archyvuose-1104518>

² Jauniemsiems Rakrūtams. *Keleivis iš Karaliaučiaus Broliams Lietuvininkams Žines parnešęs*. 1871, Nov. 28, Nr. 58, p. 192.

³ Klein, M. „Liustik, buršeliai...!“. *Aspekte der kulturellen und politischen Lage der Litauer im Preußenland zur Zeit Ludwig Rhesas (1776–1840)*. In Klein, M. *Preußens Litauer: Studien zu einer (fast) vergessenen Minderheit*, Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2017, S. 111.

„Negalima neįvertinti to, ką Prūsijos Lietuva nuveikia didžiosios tėviškės labui. Vargu ar kuris nors kitas Prūsijos regionas siunčia tarnauti karaliui tiek kareivių, kiek Lietuva [turima omenyje Vokietijos imperijos lietuviškoji teritorija – S. P.]; tiek Lietuvos dragūnai, tiek Lietuvos ulonai, lauko artileristai, kaip ir daugybė karių kituose pulkuose, įrodė, kad lietuvis yra stropus karys ir žino, kaip kovoti ir laimėti už savo karalių. Ar taip pat nėra būtini Vokietijos imperijos gynybai ir lietuviški žirgai [turimi omenyje Trakėnų veislės – S. P.]?“⁴

Atminimo vinjetėse, portretinėse nuotraukose su karine uniforma lietuvininkai įsiamžindavo tarnaudami Vokietijos kariuomenėje⁵, kuriai priklausė ir lietuviškus pavadinimus turintys kariniai daliniai, pradėti formuoti dar XVIII a.

Prūsijos kariuomenė buvo organizuojama teritoriniu principu – pagal regionus, tad 1717 m. Prūsijos Lietuvoje suformuotame Lietuvos dragūnų pulke (*Littauisches Dragoner Regiment* Nr. 1), kuris buvo dislokuotas Tilžėje, tarnavo nemažai lietuvininkų, jo eskadronai stovėjo Ragainėje, Stalupėnuose, Pilkalnyje, Galdapėje, Įsrutyje ir kitose vietose⁶, ir labiausiai žinomas Prūsijos princo Albrechto dragūnų pulko pavadinimu⁷. Prūsijos Lietuvos teritorijoje buvo suformuota ir daugiau karinių vienetų, kurių pavadinimuose buvo lietuviškas vardas ar žodis „lietuvių“, „lietuviškasis“: „1772 Įsrutyje ir Gumbinėje sudarytas *Feldartillerie-Regiment Prinz August von Preussen* (Litthauisches) Nr. 1 [Prūsijos princo Augusto lietuvių lauko artilerijos pulkas], 1780 – *Ostpreussisches Pionierbataillon Fürst Radziwiłł in Königsberg* [Kunigaikščio Radvilos Rytprūsių pionierių batalionas Karaliaučiuje], 1808 Įsrutyje – *Litthauisches Feldartillerie-Regiment* Nr. 37 [Lietuviškasis lauko artilerijos pulkas], 1860 Įsrutyje – *Litt-*

⁴ Demm, E. Drei königstreue Litauer beim 25. Regierungsjubiläum Wilhelms II. *Anna-berger Annalen*, 2010, Bd. 18, S. 105.

⁵ Tokių iliustracijų pavyzdžių žr.: Kaunas, D. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai: 1885–1940 metų ikonografija*. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2000, p. 98–117.

⁶ Plačiau apie Lietuvos dragūnų pulko istoriją nuo jo įkūrimo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos žr.: *Kurzer Auszug zur Geschichte des Königlich-Preußischen Dragoner-Regiment Priny Albrecht von Preußen (Litthauisches) Nr. 1*, bearbeitet von KWASNY, Achem. *Deutsches Wehrkundearchiv*, Nr. 4, 2002, 66 S.

⁷ Prinz Albrecht Dragūnai. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, balandžio 8, Nr. 42, p. 4.

hauisches Ulanenregiment Nr. 12 [Lietuviškasis ulonų pulkas]⁸.

Kaip rašoma po Antrojo pasaulinio karo Vokietijoje Klaipėdos krašto lietuvinininkų išėvių leistame „Keleivyje“, „*Mažosios Lietuvos vyrai lietuviai yra iš prigimties stropūs, tvarkingi, drausmingi. Prūsijos karaliai, po kuriais Maž. Lietuva ilgus šimtmečius gyveno, prūsų lietuvius⁹ labai mielai ėmė į kariuomenę, nes tai buvo sveiki, „drūti“ vyrai, ne tokie ištižėliai, kaip didmiesčių vyrukai esti. Galėjo jie pakilti iki „gefreiterio“, iki puskarininkio, na ir iki „feldwėbelio* [turėtų būti – feldfebelio – S. P.]“¹⁰.

Prūsijos Lietuvos lietuvinininkų tarnybos tradicijos Prūsijos karalystės – kaizerinės Vokietijos – kariuomenėje lūžio tašku laikytina Pirmojo pasaulinio karo pabaiga, kai baigėsi lietuvinininkų tarnyba „*ciesoriui*“, tačiau ne jų karo tarnybos praktika apskritai, nors pasirašius Versalio taikos sutartį 1919 m. ir buvo priimtas nutarimas dėl Vokietijos kariuomenės demobilizavimo ir sumažinimo. Kaip minima istoriografijoje, nors tiek lietuviai, tiek Rytų Prūsijos gyventojai dalyvavo Didžiajame kare nuo kelių mėnesių iki ketverių metų, visgi, pasibaigus karui, „*dalis jų – kadaise savanorių arba mobilizuotų civilių – sąmoningai pasirinko kelią įvairiais būdais tęsti karo metų praktikas, jungdamiesi į paramilitarines organizacijas arba pokariu likdami kariuomenės gretose*“¹¹. Dalis Rytprusių gyventojų – vokiečių ir lietuvinininkų (Prūsijos Lietuvos lietuvių) – perėjo tarnauti į tik 1918 m. pabaigoje susikūrusios Lietuvos kariuomenės gretas. Toks buvusių Vokietijos kariuomenės kareivių elgesys (perėjimas į Lietuvos kariuomenę) nebuvo masinis reiškinys, todėl gal ir dėl šios priežasties iki šiol jis beveik nėra plačiau analizuotas ir pristatytas istoriografijoje. Taip pat pažymėtina, kad istoriografijos apie Nepriklausomybės kovas kontekste visiškai neakcentuojamas Prūsijos Lietuvos lietuvių dalyvavimas jose, nes daugiausia dėmesio skiriama Rytų Prūsijos suformuoto Klaipėdos krašto pokarinei situacijai ir būsimums politinėms perspektyvoms, ypač Prūsijos lietuvių politinėms ir kultūrinėms savo regiono aspiracijoms 1919 m., aptarti.

⁸ Lietuvinininkai kariuomenėje, <https://www.mle.lt/straipsniai/lietuvinininkai-kariuomeneje> [žr. 2022-12-30].

⁹ Turimi omenyje Prūsijos lietuviai. Citatose paliekama, kaip vartojama originale.

¹⁰ Prūsų lietuvių pulkai ir batalionai. *Keleivis*, 1952, Nr. 1 / 2, p. 7.

¹¹ Safronovas, V.; Jokubauskas, V.; Vareikis, V.; Vitkus, H. *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*. Klaipėda, 2018, p. 36.

Šio tyrimo *tikslas* – atskleisti Prūsijos Lietuvos lietuvių dalyvavimo Nepriklausomybės kovose aspektus ir jų požiūrį į šias kovas 1919 m. Tikslui pasiekti iškelti šie *uždaviniai*: pateikti Prūsijos Lietuvos lietuvių stojimo į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavimo Nepriklausomybės kovose priežastis; išanalizuoti Vokietijos karinės ir civilinės vadovybės požiūrį į Prūsijos lietuvių tarnybą Lietuvos kariuomenėje.

Nors Lietuvos nepriklausomybės kovos tęsėsi iki 1920 m., straipsnio chronologiniai rėmai apima 1919 m. pirmąją pusę, kai buvo sprendžiamas Klaipėdos krašto teritorinės priklausomybės klausimas, o po karo situacija Rytų Prūsijoje buvo sudėtinga, nes vyko taikos derybos dėl Vokietijos pokarinių sienų iki Versalio taikos sutarties pasirašymo 1919 m. birželio pabaigoje. Būtina konstatuoti, jog vėlesnio laikotarpio analizę šia tema atlikti būtų sudėtinga dėl pirminių šaltinių stokos.

Iki šiol istoriografijoje apie Prūsijos Lietuvos lietuvių įsitraukimą į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavimą Nepriklausomybės kovose daugiau sužinota ištyrus *Žemaičių batalioną* ir vieno jo organizatorių Jurgio Aukštuolaičio veiklą 1919 m. pirmoje pusėje. Čia išsamiausias būtų dar 1938 m. pasirodęs A. Vasiliausko darbas¹². Išeivijos autorius Kazys Ališauskas *Žemaičių batalioną* mini aptardamas kariuomenės dalių steigimą įvairiose Lietuvos srityse¹³, o Vytenis Statkus šį batalioną vadina „*trumpalaikiu pėstinijos vienetu*“¹⁴ ir atkreipia dėmesį, kad vykstant kovoms dėl nepriklausomybės buvo suformuota nemažai pėstininkų pulkų ir batalionų, kurie kovoms pasibaigus buvo išformuoti ir daugiau nebeatkurti. Apie juos išlikę labai mažai žinių¹⁵. Šiuolaikinėje istoriografijoje karo istorikai, analizuojantys Lietuvos kariuomenės kūrimo istoriją, Nepriklausomybės kovas 1918–1920 m., informaciją apie *Žemaičių pulko* formavimąsi pateikia bendrame 1919 m. Nepriklausomybės kovų kontekste. Vytautas Lesčius patvirtina išeivijos autorių nuostatą ir *Žemaičių batalioną* priskiria prie trumpalaikių pėstininkų batalionų, jo veiksmus įkom-

¹² Vasiliauskas, A. *Žemaičių batalionas. Karo archyvas*, t. 8, p. 211–244.

¹³ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*. Čikaga, 1972, t. 1, p. 109–110.

¹⁴ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998, p. 122–123, 317–320.

¹⁵ Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940*. Čikaga: Vydūno jaunimo fondas, 1986, p. 56–57.

ponuoja į Tauragės miesto ir apskrities komendantūros 1919 m. veiklą¹⁶. Su Žemaičių bataliono organizavimu ir jo santykių su Lietuvos kariuomene peripetijomis daugiausia yra susijęs vienas bataliono kūrimo iniciatorių – Jurgis Aukštuolaitis. Ši asmenybė patenka į Kęstučio Kilinsko akiratį, kurio tyrimuose, analizuojant pulkininko V. Grigaliūno-Glovackio santykius su Lietuvos vyriausybe 1919 m., minimi ir jo santykiai su J. Aukštuolaičiu¹⁷.

Pateikiamo straipsnio naujumą ir aktualumą suponuoja ne tik gana fragmentiški istoriografiniai siužetai apie Žemaičių bataliono veiklą ir Prūsijos lietuvių dalyvavimą Nepriklausomybės kovose apskritai, bet ir tai, kad Prūsijos lietuvių išitraukimo į Lietuvos kariuomenę tyrimas gali papildyti dar kelis karo istorijos tematinius siužetus – tautinių dalinių Lietuvos kariuomenėje kūrimo ir veiklos¹⁸, iš dalies – tautinių mažumų istoriją, Prūsijos lietuvius traktuojant kaip Vokietijos tautinę mažumą ir atskleidžiant jos atstovų stojimo į Lietuvos kariuomenės gretas priežastis ir motyvaciją¹⁹. Tyrimas buvo atliekamas remiantis publikuotų ir nepublikuotų šaltinių masyvo analize. Pagrindinę tyrimo šaltinių bazę sudaro nagrinėjamo laikotarpio periodika, daugiausia – lietuvių kalba leisti laikraščiai: Tilžėje – „Prūsų lietuvių balsas“ ir „Nauja lietuviška ceitunga“, Klaipėdoje – „Lietuviška ceitunga“, taip pat 1919 m. „Šilokarčemos apskrities žinios“ vokiečių kalba „Heydekruger Kreisblatt“²⁰. Temai analizuoti yra svarbūs ir Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Politi-

¹⁶ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998, p. 122–123, 317–320.

¹⁷ Kilinskas, K. Pulkininkas prieš vyriausybę: plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio ir Mykolo Sleževičiaus vyriausybių santykiai 1919 ir 1926 m. In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXXII: Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941, Klaipėda, 2016, p. 79–96.

¹⁸ Vienas pavyzdžių – minėtina monografija apie gudų karinius dalinius Lietuvos kariuomenėje 1918–1923 m. Žr.: Sургailis, G. *Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m.* Vilnius, 2020, 305 p.

¹⁹ Tautinių mažumų atstovų tarnybos Lietuvos kariuomenėje problematika pastaruoju metu sulaukia vis didesnio mokslininkų dėmesio. Galima paminėti kelis pavyzdžius. Žr.: Vitkus, H. Žydų kariai Lietuvos (lietuvių) nepriklausomybės kovose 1919–1923 metais. Ką žinome apie jų motyvus? In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXXVIII: Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic, 2019, p. 163–185; Jokubauskas, V.; Vitkus, H. Jews as Lithuanian Army Soldiers in 1918–1940 (A Quantitative Analysis). *Lithuanian Historical Studies*, 2021, t. 25, p. 99–133; Jokubauskas, V. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918–1940. *Annaberger Annalen*, 2009, Bd. 17, S. 285–300.

niame archyve saugomi šaltiniai apie Vokietijos kariuomenės situaciją Lietuvoje 1919 m., tarp kurių išskirtina Vokietijos pasiuntinybės Kaune (*Gesandtschaft Kowno*) fonde esanti byla „*Agitation gegen Deutsche*“ [„Agitacija prieš vokiečius“], skirta Žemaičių bataliono organizavimo ir Rytų Prūsijos gyventojų tarnybos Lietuvos kariuomenėje problematikai atskleisti²⁰. Straipsnyje remiamasi ir Lietuvos centriniame valstybės archyve, Kariuomenės štabo fonde Nr. 929, esančia byla „*Mažosios Lietuvos veikėjų atsiminimai*“²¹, tarp kurių yra vertingi Jono Vanagaičio, Martyno Jankaus, Bernardo Kodaičio liudijimai – pasakojimai apie Žemaičių bataliono Tauragėje steigimą ir veiklą, Jurgio Aukštuolaičio vaidmenį organizuojant Prūsijos lietuvius stoti į Lietuvos kariuomenę. Tiesa, pažymėtina, kad šie atsiminimai buvo įtraukti į minėtą A. Vasiliausko straipsnį apie Žemaičių batalioną, tačiau kai kurios jų vietos buvo perrašytos, bet nepateikta citavimo nuorodų ir nepakomentuota atsiminimų pateikėjų požiūrio tam tikrais klausimais.

1919 m. pradžios situacija

Nagrinėdami Prūsijos Lietuvos lietuvių politines nuostatas, Vokietijai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą, pastebime, kad jos buvo dvejopos. Viena vertus, gyventojams kėlė nerimą tolesnis tiek Vokietijos, tiek regiono – platesniame Rytų Prūsijos kontekste – likimas. Vertinant kelių šimtų metų Prūsijos Lietuvos lietuvių priklausomybę prūsiškai (vokiškai) valstybei, savaime suprantama, jog Vokietijos pralaimėjimas daugumai jų, orientuotų į monarchistines nuostatas, reiškė sukurto ir nusistovėjusio pasaulio griūtį. Šie provokiškai orientuoti lietuvininkai drauge su vokiečiais labai aiškiai reflektavo siekį išlikti Vokietijos valstybėje ir ją išsaugoti. Dar net nepasirašius Kompjeno paliaubų, 1918 m. lapkričio 9 d. „Lietuviškoje ceitungoje“ buvo išspausdintas raginimas melstis Klaipėdos miesto ir krašto bažnyčiose, kad skambantys varpai liudytų krašto gyventojų ištikimybę kaizeriui, „*kad ney viens svetimas mus nuo jo skirti ne gal*“, kadangi Klaipėda, nors ir tolimiausias Vokietijos kampelis, visada buvo ištikima karališkai šeimai, ypač kai čia XIX a. pradžioje ji ir nepa-

²⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Federalinės užsienio reikalų ministerijos politinis archyvas, toliau – PA AA). RAV 131/66.

²¹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 929, ap. 6, b. 205.

mirštamoji karalienė Luizė buvo apsistojusios²². Tokia buvo daugumos Prūsijos Lietuvos lietuvių dominuojanti nuostata.

Kita vertus, pastebima po Vokietijos pralaimėjimo išryškėjusi lietuvininkų nuostata, susijusi su jų orientacija į Lietuvos valstybę, džiūgaujant, kad „*Didžioji Lietuva valna* [laisva – S. P.] *ir įsitaiso savo valstiją* [valstybę – S. P.]“, todėl „*mūsų Prūsų Lietuvių pareiga, vėl susivienyti su mūsų broliais iš Didžiosios Lietuvos*“²³. Galima teigti, kad iki 1919 m. birželio pabaigos, kol buvo galutinai pasirašyta Versalio sutartis ir vyko diskusijos dėl Rytų Prūsijos, Prūsijos Lietuvos politinės priklausomybės perspektyvų, Prūsijos Lietuvos lietuvių *tautiškumo* poliarizaciją atspindėjo ir jų apsisprendimas dėl tarnybos karinėse struktūrose – įsitraukti į Lietuvos kariuomenę ar stoti į nuo 1919 m. pradžioje pradėtą formuoti Rytų Prūsijos savanorių korpusą (*Ostpreußisches Freiwilligen Korps*). Tačiau būtina pažymėti, kad Prūsijos lietuvių pasiskirstymą į skirtingas karines struktūras siejo ir vienas bendras aspektas – kova su Raudonąja armija ir jos skleidžiamu bolševizmu.

Kaip rašo istorikas Tomas Balkelis, 1918 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais paskui besitraukiančią Vokietijos imperijos armiją sekusios bolševikinės Rusijos karinės grupuotės 1919 m. sausio mėnesį užėmė beveik du trečdalius Lietuvos ir savo rankose turėjo tokius strategiškai svarbius miestus kaip Vilnius, Telšiai, Šiauliai, Ukmergė ir Varėna²⁴. Prolietuviškai angažuotiems Prūsijos lietuviams tokia Raudonosios armijos užimtos Lietuvos valstybės situacija buvo nepalanki, nes kėlė pavojų jų siekiam ateityje susijungti su Lietuvos valstybe, todėl nuo 1919 m. sausio lietuviškoje spaudoje Prūsijos Lietuvoje pasirodžiusių atsisaukimų stoti į Lietuvos kariuomenę pagrindiniai motyvai buvo susiję su kova su bolševizmu (supraskime – Raudonąja armija) ir tėvynės Lietuvos apsaugojimu²⁵. Atsisaukimas buvo permelktas patriotiškumo, atsidavimo Didžiajai Lietuvai dvasios, teigiant, kad „*vyrų, kurie ginklą nusitvėrę Tėvynę saugoti gal, turime mes Didžioj Lietuvoj gana. <...> Jie savo Tėvynę myli ir nei*

²² Pašaukimas [Iš Lietuvos bey musu Provinco]. *Lietuviška ceitunga*, 1918, lapkričio 9, Nr. 135, p. 2.

²³ Sėjus, G., J. Laiko ženklai. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, kovo 4, Nr. 16, p. 2.

²⁴ Balkelis, T. Deutsche Freiwilligenverbände in Litauen 1919. *Annaberger Annalen*, 2019, bd. 27, S. 88–89.

²⁵ Lietuvos Vyrų! Sukilkit! *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, sausio 28, Nr. 2, p. 5.

*jokiu būdu nebiori vergystės jungą dar kartą ant pečių užsidėti. Jie nori valni [laisvi – S. P.] būti, o jeigu reikia, už Tėvynės valnybę mirti*²⁶. Šiame atsišaukime, kviečiant Prūsijos lietuvius padėti Didžiosios Lietuvos lietuviams, akcentuojamos Prūsijos lietuvių tarnaujant *vaiske* (Vokietijos kariuomenėje – S. P.) įgytos patirtys, todėl jie gali būti „geri instruktoriai“ ir ateiti į Didžiąją Lietuvą „rekrutus išmokyti“²⁷. Tai padės Prūsijos lietuviams apsaugot „saviškius nuo plėšikų gaujų“, nes bus drauge kovojama „tik prieš bolševizmą“²⁸. Ne vienoje raginimo teksto vietoje pabrėžiamas kovos su bolševizmu, Raudonąja armija, o ne su vokiečiais aspektas. Prūsijos lietuviams, ilgaamžiams Vokietijos valstybės piliečiams, buvo svarbus vokiškasis veiksnys, ypač kai buvo akcentuojama, jog nebus kovojama su vokiečiais, o su bolševizmu, kurio sklaidos stiprėjimas buvo grėsmingas ir Vokietijai, ir Vokietijos pasienyje buvusiai Rytų Prūsijai. Labiausiai Prūsijos lietuvių įsitraukimas į Lietuvos kariuomenę 1919 m. pirmoje pusėje buvo susijęs su vadinamojo *Žemaičių bataliono* steigimu Tauragėje, į kurį raginti registruotis „*prie lietuviško Regimento [pulko – S. P.] štabo*“ visi norintys savo kraštą nuo „*išplėšimo per bolševikus apsaugoti*“²⁹.

Prūsijos lietuviai, kaip ir visi Rytų Prūsijos gyventojai, tuo pat metu kviesti jungtis ir prie Rytų Prūsijos savanorių korpuso (*Ostpreußisches Freiwilligenkorps*), sudarant atsvarą bolševikinių-revoliucinių idėjų per-smelktai pralaimėjusiai Vokietijos kariuomenei ir siekiant apsaugoti rytines Vokietijos sienas nuo besiantinančių Raudonosios armijos dalinių, kurie sparčiai užėmė Lietuvos teritoriją ir nuo Rytprūsių sienos jau stovėjo „*dienos žygio atstumu*“ (*Tagesmarsch*)³⁰. „*Atsišaukimą Rytų Prūsijos gynybai*“ 1919 m. sausio 11 d. pasirašė Rytų Prūsijos provincijos tarybos nariai, generolas majoras (M.?) Hoffmann’as, oberprezidentas fon Batocki’³¹. Sausio 14 d. laikraštyje *Heydekruger Kreisblatt* („Šilokarčemos apskrities žinios“) išspausdintame kreipimesi į tautiečius skelbiama: „*Rytai*

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Dilba, B. Das ostpreußische Freiwilligenkorps. *Memeler Dampfboot*. 2002, März, Nr. 3, S. 37.

³¹ Matull, W. *Ostpreussens Arbeiterbewegung. Geschichte und Leistung im Überblick*. Würzburg: Holzner Verlag, 1970, S. 78.

yra didžiuliame pavojuje. Šilokarčemos apskritis, kaip šiauriausia pasienio apskritis, yra ypatingame pavojuje. Pavojus gresia tiek suaugusiems, tiek vaikams, turtingiems ir vargšams, turintiems nuosavybę ir beturčiams. <...> Mums reikia tautos gynybos iš patyrusių kareivių!³² Šilokarčemos apskrityje savanoriams registruoti viešbutyje „Germania“ buvo įkurtas verbavimo punktas, jam vadovavo feldfelbelis leitenantas Girnus, jam talkino seržantas Naussedat'as, ūkininkas Johann'as Martinkus, feldfelbelis Iselies'is ir priskirtas gydytojas³³. Tikėtina, kad užsirašyti savanoriais į šį Rytų Prūsijos korpusą gyventojus skatino du motyvai: galimybė apginti tėviškę³⁴ ir ekonominis aspektas³⁵, kuris pokario ūkinėje suirutėje vaidino svarbų motyvuojantį vaidmenį. Savanoriams buvo mokamas atlyginimas, taip pat 5 markės dienpinigių, jie buvo aprūpinami maistu, nakvyne, drabužiais, tarnybos metu buvo aprūpinamos ir jų šeimos³⁶.

Galima teigti, kad Prūsijos lietuviai 1919 m. pradžioje pateko į dviejų kariuomenių verbavimo vajų. Jie buvo raginami stoti į Rytų Prūsijos savanorių korpusą ir ginti Rytų Prūsiją nuo Raudonosios armijos, taip pat ir lietuviškoje Rytprūsių spaudoje, perspausdinant žinias iš Kauno. Jose akcentuota, jog savanoriška vokiška sargyba stovi toli nuo pasienio „savo vietose po vedimu [vadovaujant – S. P.] savęs aprinkty vadovy ir yra tvirtai apsiėmusi Rytprūsijos rubežius apginti. Sūnai visų vokiškų giminių yra čion susirinkę ir tvirtai apsiėmę tvirtu pylimu būt prieš visus neprieteliškus užpuolimus, o jeygu bolševikai [Raudonoji armija – S. P.] iš tikro užpulti bandyty, tay nor jiems vokiškas kumštis ir vokišką gelžį paragauti leisti“³⁷.

1919 m. vasario 21 d. korpuse jau tarnavo 591 karininkas, 1753 puskarininkiai, 9430 kareivių, iš viso daugiau nei 11 700 karių³⁸. Kiek iš jų

³² Volksgenossen! Ertragblatt zum Heydekruger Kreisblatt. 14. Januar, 1919, Nr. 4, S. 42a.

³³ Ten pat.

³⁴ Ausfühungsbestimmungen 1. Teil für Bildung eines Freiwilligenkorps. Heydekruger Kreisblatt. 31. Januar, 1919, Nr. 9, S. 111.

³⁵ Kaip rašė lietuviška spauda, miestuose trūko kuro, darbo vietų, įvairiausių produktų. Žr.: Daugelis miesto darbininkų... [Prūsų Lietuva]. Prūsų lietuvių balsas, 1919, balandžio 3, Nr. 29, p. 3; Pagyvenimas miestuose... [Prūsų Lietuva]. Prūsų lietuvių balsas, 1919, kovo 22, Nr. 24, p. 3.

³⁶ Volksgenossen! Ertragblatt zum Heydekruger Kreisblatt. 14. Januar, 1919, Nr. 4, S. 42a.

³⁷ Bolševikų Priegada. Nauja lietuviška ceitunga, 1919, sausio 21, Nr. 4, p. 1–2.

³⁸ Dilba, B. Das ostpreußische Freiwilligenkorps. Memeler Dampfboot, März, 2002, Nr. 3, S. 37.

galėjo būti Prūsijos Lietuvos lietuviai – duomenų neturima. Vis dėlto kai ką galima sužinoti iš vietinės spaudos. Jau minėtas „Heydekruger Kreisblatt“, praėjus kelioms savaitėms nuo Rytų Prūsijos savanorių korpuso formavimo pradžios, išvardino asmenis, jau užsiregistravusius savanoriais. Vasario 7 d. numeryje išspausdintos minėtos apskrities 108 savanorių pavardės atspindėjo lietuviškai vokišką krašto koloritą: *Christoph Kallwelis, Franz Glogau, Franz Storost, Christian Rulf, Erdmann Siemoneit, Martin Albušies, Wilhelm Waschkies, Walter Ambrassat, David Balzer, Franz Krüger* ir kt.³⁹ 1919 m. sausio 16 d. Kaune leistame laikraštyje „Lietuva“ teigiama, „kad maždaug kiekvienas Prūsų lietuvis vyras yra perėjęs Vokietijos monarchistiškai militarišką mokyklą: kariuomenę, kad prisiekęs, ne tik paviršutiniškai, už Vokietijos gerovę pagal „Jo Majestato“ nuožiūrą guldyti galvą. <...> Prūsų lietuvių vokiškas patriotizmas <...> buvo labiau formalinės unijos su „savo kaizeriu“ palaikytas“⁴⁰. Prūsijos lietuvių tapatinimosi su vokiečiais nuostatos prasiskverbė ir į lietuvišką Rytprūsių spaudą, kurioje daug buvo rašoma apie Raudonosios armijos grėsmę, nes nesėkmės kovojant su ja Didžiojoje Lietuvoje atveju „pražus ir Prūsų lietuviai“, kadangi „bolševikai esantys baisiai įerzinti prieš vokiečius ir laikysę Prūsų Lietuvius taipojau už vokiečius. Jie nudegys ir Prūsų Lietuvių gyvatas [gyvenamuosius namus – S. P.], išpustys ir jų kraštą, be malonės nužudys ir Prūsų lietuvius nuo mažiausio kūdikėlio iki žilagalvio“⁴¹.

Rytų Prūsijos savanorių korpusas gyvavo iki 1919 m. kovo 15 d., kol buvo įtrauktas į Vokietijos reichsverą ir tapo 1-osios divizijos dalimi, o Rytų Prūsijos ir Prūsijos Lietuvos gyventojai buvo ir toliau raginami stoti į Vokietijos karinius vienetus, apeliuojant į 1914 m. patirtis, kai buvo „Rubežei [sienos – S. P.] atviri įpuolimui maskoliškų Gaujų“, namai – sudeginti, moterys – prievartaujamos⁴². Kita vertus, artėjančios bolševikinės Raudonosios armijos grėsmė skatino ir Lietuvos Respublikos Vyriau-

³⁹ Zum Ostpreußischehn Freiwilligenkorps haben sich ferner gemeldet... *Heydekruger Kreisblatt*, 7. Februar, 1919, Nr. 11, S. 133–134.

⁴⁰ Dr. Z. Iš Mažosios Lietuvos. *Lietuva*, 1919, sausio 16, Nr. 5, p. 1.

⁴¹ Lietuva Prigadoje [Iš Lietuvos ir Prūsų]. *Nauja lietuviškas ceitunga*, 1919, sausio 21, Nr. 9, p. 3.

⁴² Kurasyru Regiments Nr. 3. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, gegužės 3, Nr. 53, p. 2.

sybę šaukti „*Prūsų Lietuvius ant pagalbos Atsigynimui prieš Bolševikus*“⁴³. Šiame kontekste ryškiausias Žemaičių bataliono kūrimo Tauragėje ir jo veiklos 1919 m. pirmoje pusėje epizodas.

Žemaičių batalionas Tauragėje

Pirmiausia aktualu trumpai pakomentuoti *Žemaičių bataliono*, kuris asocijuojasi su Prūsijos lietuvių tarnyba Lietuvos kariuomenėje, pavadinimą. Šis batalionas buvo organizuojamas 1919 m. pradžioje Tauragėje tuo metu, kai Paryžiaus taikos derybose buvo sprendžiamas Klaipėdos krašto klausimas, o vokiečiai išitraukė į karinės pagalbos Lietuvai prasidėjus Nepriklausomybės kovoms teikimo procesą, todėl atviras Prūsijos lietuvių, tuo metu Vokietijos piliečių, stojimas į Lietuvos kariuomenę galėjo būti Vokietijos traktuojamas kaip prieš ją nukreiptas karinis ir politinis žingsnis. Be to, kaip pažymi istorikas Česlovas Laurinavičius, pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Lietuva buvo ekonomiškai priklausoma nuo Vokietijos. Su Vokietija ją siejo du trečdaliai prekybos, tad „*Lietuvos ryšiai su Vokietija po Pirmojo pasaulinio karo buvo sąlygoti ne vien objektyvių aplinkybių, tiesiog nebuvo kitų realių veiksnių, kuriais Lietuvos vyriausybė būtų galėjusi pasiremti, kad išliktų*“⁴⁴. Todėl pasirinkimas *politiškai saugaus* Žemaičių bataliono pavadinimo turėjo oficialiai „paslėpti“ Prūsijos lietuvių įsijungimą į šį karinį vienetą, nors, kaip liudija Vokietijos archyviniai dokumentai, pastarieji šią situaciją puikiai suvokė, apie Prūsijos lietuvių ir Rytų Prūsijos gyventojų stojimą į Lietuvos kariuomenę svarstė Vokietijos karinėse ir civilinėse institucijose ir Tauragėje įkurtą batalioną vadino *1 Prūsijos Lietuvos batalionu*. Tačiau atsižvelgiant į ankstesnių Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos lietuvių bendravimo šimtmečių patirtį, tiksliau – fragmentiškus kontaktus, kurie buvo nulemti skirtingų politinių, kultūrinių, ekonominių ir religinių tradicijų abipus Nemuno įgytų patirčių⁴⁵, konstatuotina, kad Prūsijos lietuvis nesimpatizavo žemaičiui ir nelaikė lygiaverčiu dėl jo ekonominės ir kultūri-

⁴³ Swarbiausios Žines. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, sausio 21, Nr. 4, p. 1.

⁴⁴ Laurinavičius, Č. *Lietuvos su Klaipėda ir Vilniumi genezė. Anglų ir rusų „Didžiojo žaidimo“ Baltijos aspektas*. Vilnius, 2020, p. 222–223.

⁴⁵ Plačiau apie Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos lietuvių bendravimą, istorinės ir kultūrinės raidos skirtumus žr.: Pocytė, S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002, 304 p.

nės padėties. Po Pirmojo pasaulinio karo vykstant derybininkų kovoms dėl Klaipėdos krašto politinės priklausomybės perspektyvų, provokiškai orientuota tiek lietuviška, tiek vokiška spauda Klaipėdoje, Tilžėje, kuri buvo prieš krašto atidavimą Lietuvos valstybei, agituodama nepailsdama kartojė, kad Lietuvos lietuviai asocijuojasi su žemaičiais, kurie visada buvo Klaipėdos krašto priešai, nes, pirmiausia, yra katalikai⁴⁶, nešvarūs, nesąžiningi žmonės, nes tarnaudami Prūsijoje samdiniais kartais apvogdavę net savo šeimininkus⁴⁷. Šie pavyzdžiai rodo, kad Žemaičių bataliono pavadinimas negalėjo turėti istorinės tradicinės sąsajos su Prūsijos lietuviais, nes daugumai *žemaitis* nekėlė tautinių sentimentų, todėl akivaizdu, kad šis pavadinimas buvo politiškai naudingas Lietuvai ir negalėjo pritraukti masinio Prūsijos lietuvių susidomėjimo, ką liudija ir fragmentiška kelių mėnesių bataliono organizavimo istorija. Kita vertus, Prūsijos lietuviams skirtas dalinio pavadinimas *Žemaičių batalionas* galėtų būti susijęs su tam tikra lietuvių tautinių dalinių formavimo ir veikimo ne Lietuvos kariuomenėje tradicija. Straipsnio pradžioje minėta apie Prūsijos kariuomenės karinius vienetus, turėjusius *Lietuvių įvardą*⁴⁸. Tokių pavyzdžių karo istorijoje galima rasti ir daugiau. Lietuviški kariniai daliniai formuoti Prancūzijos kariuomenėje 1812–1814 m.⁴⁹ Pirmojo pasaulinio karo metu carinės Rusijos armijoje veikė lietuvių kariniai vienetai Smolenske, Vitebske ir kitose vietose⁵⁰, tad darytina prielaida, kad toks *lietuviškumo* fonas galėjo lemti ir *Žemaičių bataliono* pavadinimą. Lietuvos valstybės karinės pajėgos baigiantis Pirmajam pasauliniam karui ir po jo buvo kuriamos keliais etapais ir geografiškai skirtingose vietose,

⁴⁶ Die politische Zugehörigkeit des Memelgebietes in früherer Zeit [Deutsch-Litauischer Heimatbund]. *Memeler Dampfboot*, 1921, sausio 7, p. 7 [Beilage].

⁴⁷ P. M. Vokiečių agitacijos. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, balandžio 12, Nr. 33, p. 1.

⁴⁸ Šią temą plėtoja ir V. Jokubauskas. Žr.: Jokubauskas, V. Pirmoji „žalia“ Lietuvos kariuomenės istorijos serijos knyga. [Pugačiauskas, Virgilijus. XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija. Vilnius, 2019, 216 p. – rec.]. In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. 42: Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History, 2021, p. 321–332.

⁴⁹ Glemža, L. Lietuviški kariniai daliniai Prancūzijos kariuomenėje 1812–1814 m. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 8–64; Pugačiauskas, V. *XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija*. Vilnius, 2019, 216 p.

⁵⁰ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, p. 18–35; Гайгалайте, А. Ю. Советские литовские воинские формирования в 1917–1920 г. г. In *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1(12), 1962, p. 133–147.

todėl bandymai formuoti karinį vienetą, kurį daugiausia sudarytų Prūsijos lietuviai, patenka į platesnį lietuviško kariuomenės kūrimo kontekstą.

Kaip teigia istorikas A. Vasiliauskas, 1919 m. pradžioje Tauragėje pradėti organizuoti pėstininkų batalioną buvo pavesta Mažosios Lietuvos lietuviui Jurgiui Aukštuolaičiui, kuris sausio 6 d. buvo komandiruotas šios užduoties vykdyti, o vasario 4 d. krašto apsaugos ministro įsakymu paskirtas bataliono vadu⁵¹. Jurgis Aukštuolaitis – ganėtinai kontroversiška, linkusi į savotišką avantiūrizmą asmenybė, kurios veikla 1918–1920 m. iki šiol lietuviškoje istoriografijoje, deja, dar nesulaukė išsamaus tyrimo ir įvertinimo.

Prieš pereinant prie nuodugnesnio Žemaičių bataliono ir J. Aukštuolaičio veiklos pristatymo reikėtų paminėti, kad 1919 m. sausio 7 d. Tilžėje leistame laikraštyje „Nauja lietuviška ceitunga“ buvo perspausdintas Lietuvos vyriausybės atsišaukimas – kreipimasis į savanorius, kuriame raginama „*savo kraštą prieš visokius neprietelius apginti*“ ir kviečiama rinktis į krašto apsaugą, nes, „*vokiečių vaiskui atsitraukiant, jau įsibrovė į Lietuvą svetimasis Maskolijos vaiskas, [kuris] eina, atimdamas iš mūsų gyventojų duoną, gyvulius ir naudą, [ir] jų palydovai – badas, gaisrai, kraujo ir ašarų upeliai*“⁵². Todėl galima daryti prielaidą, kad 1919 m. sausio pradžioje pradėtame leisti laikraštyje „Lietuva“ atsiradusios žinutės apie Prūsijos lietuvius kareivius Lietuvos teritorijoje galėjo būti susijusios ir su šiuo atsišaukimu – kvietimu burti savanorius krašto, pasienio saugoti, kadangi iš Vokietijos kariuomenės pasitraukę Prūsijos lietuviai galėjo pereiti į Lietuvos teritorijos pusę ir rengti pavienes, neorganizuotas karines akcijas.

Sausio 14 d. „Lietuvoje“ paskelbta, kad, gautomis žiniomis, „*į Jurbarką buvo atėjęs Prūsų lietuvių kariuomenės būrys, kuris padaręs mieste reviziją ir pasiėmęs keletą bolševikų* [gali būti – vietos gyventojų, prijaučiančių bolševikinėms idėjoms – S. P.] *su savim išėjo pasienio link*“⁵³. Paminėta, jog Kretingos apskrityje, keliuose bažnytkaimiuose, pradėjęs plėstis bolševikų sukilimas, o „*prūsų lietuviai ateina ir siūlosi padėti nuraminti bolševikų anarchiją, [todėl] žmonių ūpas pakilęs – visi drąsiai stoja prieš*

⁵¹ Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 211; Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 25. 1919 m. vasario 4 d.

⁵² Pašaukimas Walnanoriams. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, sausio 7, Nr. 3, p. 3.

⁵³ Prūsų lietuviai Jurbarko ir Žemaitijoje. *Lietuva*, 1919, sausio 14, Nr. 3, p. 2.

*bolševikus*⁵⁴, kaip ir „*Raseiniuose esama Prūsų lietuvių kariuomenės, kuri stovi pasirengusi eiti prieš bolševikus*“⁵⁵.

Neturint detalesnės informacijos, negalima daryti išsamesnių išvadų apie šias minimas Prūsijos lietuvių veikimo Lietuvoje akcijas, tačiau neatmestina prielaida, jog su šiuo laikotarpiu gali būti susijęs ir vadinamojo Kauno savanorių bataliono siužetas. Keletą šio bataliono veiklos epizodų buvo pateikta emigracijoje leistame „Keleivyje“, kuriame atkreipiamas dėmesys, kad, pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, 1918–1919 m. sandūroje vyravusi neapibrėžta padėtis „*ties šiapus* [Lietuvoje – S. P.], *ties anapus Vokietijos sienos*“, todėl įvairios karinės ar savanorių grupės susikūrė chaotiškai, nežinodamos, ko negalima daryti ir kaip reikia elgtis⁵⁶. Šis „*pirmasis Kauno savanorių batalionas*“ (*Freiwilligen-Bataillon Kowno*) nei buvęs reguliariosios Vokietijos kariuomenės dalinys, nei priklausęs pradėjusiai kurtis Lietuvos kariuomenei. Anot „Keleivio“, kuriame buvo išspausdinta ir bendra 25 šio bataliono karių savanorių nuotrauka, jame tarnavo ir Prūsijos lietuviai, tačiau supratę, jog tai nėra tikras „*lietuviškas batalionas*“, siekė iš jo išstoti. Šis „*batalionas tarp dangaus ir žemės*“ veikė nelabai ilgai, nes jame tarnavę vyrai „*išvyko į steigiamąjį Prūsų lietuvių batalioną Tauragėje arba grįžo atgal į Maž. Lietuvą*“⁵⁷.

Platesnės informacijos apie šį batalioną stokojama. V. Statkus kaip trumpalaikį pėstininkų vienetą mini 12-ąjį pėstininkų Kauno pulką, tačiau jo nurodyta įsteigimo data – 1920 m. spalio⁵⁸ – nesutampa su nagrinėjamu laikotarpiu, tad nekelia abejonų, kad kalbama apie visai kitą karinį vienetą. Todėl šiuo metu turimi šaltiniai, deja, neleidžia plačiau pakomentuoti Kauno savanorių bataliono, susijusio su Prūsijos lietuviais, egzistavimo fakto, o kai kurie archyviniai dokumentai netgi sudaro prielaidas tvirtinti, jog „Keleivyje“ publikuota informacija gali būti ir nevisiškai patikima. Šią hipotezę galima patvirtinti remiantis Prūsijos Lietuvos lietuvio Jono Vanaigaičio 1937 m. atsiminimais, kuriuose daug dėmesio skiriama Žemaičių

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Prūsų lietuvių kariuomenės būriai Raseiniuose. *Lietuva*, 1919, sausio 14, Nr. 3, p. 2.

⁵⁶ Prūsų lietuvių pulkai ir batalionai. *Keleivis*, 1952, Nr. 1 / 2, p. 7.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ 12. Pėstininkų Kauno pulkas įsteigtas 1920 m. spalio 14 d., išformuotas 1924 m. kovo 1 d. Žr.: Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940*. Čikaga: Vydūno jaunimo fondas, 1986, p. 56.

bataliono organizavimo jau nuo 1919 m. sausio vidurio aplinkybėms⁵⁹. J. Vanagaičio pavyzdys pasirinktas neatsitiktinai, nes prie „Keleivyje“ išspausdintos nuotraukos užrašyta, kad tarp savanorių yra Vanagaitis, Bertulaitis, Puskepalaitis, Ašmys ir kitų Prūsijos Lietuvai būdingas pavardes turinčių vyrų. Vargu, ar J. Vanagaitis 1918–1919 m. sandūroje tuo pat metu galėjo priklausyti ir Kauno savanorių batalionui, ir įsitraukti į Žemaičių bataliono kūrimą, kuris vyko Tilžėje ir kitose Rytų Prūsijos vietose.

Pagrindinė Žemaičių bataliono organizavimo priežastis buvo siekis Prūsijos lietuvius įtraukti į kuriamą Lietuvos kariuomenę, kas buvo susiję tiek su Nepriklausomybės kovomis su bolševikais, tiek su aktyvesniu Prūsijos lietuvių orientavimusi į susijungimo su Lietuvos valstybe galimą perspektyvą. Šiame kontekste reikėtų aptarti ir J. Aukštuolaičio vaidmenį.

Jis buvo kilęs iš Nemunyno kaimo (dabar Golovkino kaimas Kaliningrado srityje) pietinėje Kuršių marių pakrantės dalyje⁶⁰. Tėvas vertėsi žvejyba. Motina buvo labai pamaldi ir jos iniciatyva Jurgis buvo išleistas mokytis į Berlyno misionierių mokyklą. Iš jos išstojo paskutinį semestrą užklupus abejonėms dėl būsimos veiklos tikslo ir asmeninių priežasčių⁶¹. Bernardas Kodaitis⁶² užsimena, kad J. Aukštuolaitis lankė Berlyne buhalterijos ir stenografijos kursas⁶³. Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Vokietijos kariuomenėje puskarininkiu, dirbo Vilniuje Oberosto lietuviškos spaudos skyriuje vertėju ir cenzoriumi. Po Vokietiją apėmusios revoliucijos 1918 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais Vilniuje buvo vokiečių kareivių tarybos (*Soldatenrat*) pirmininkas. Gyvenimo Vilniuje laikotarpiu J. Aukštuolaitis bendravo su vietos lietuviais, o kai 1918 m. pabaigoje ne-

⁵⁹ Jono Vanagaičio atsiminimai. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 21–36.

⁶⁰ Ligšiolinėje istoriografijoje nėra minima J. Aukštuolaičio gimimo vieta. Ji nurodyta Jono Vanagaičio 1937 m. pateiktuose atsiminimuose. Žr.: Jono Vanagaičio atsiminimai. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 34.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Bernardas Otonas Liudvikas Kodaitis gimė Berlyne. Čia 1910 m. universitete baigė astronomijos ir matematikos mokslus. Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Vokietijos kariuomenėje. Dvejus metus, 1916–1918 m., dirbo vokiečių okupacinės valdžios Kaune leistame laikraštyje „Dabartis“, vėliau buvo perkeltas į Vilnių, į vokiečių karinės valdžios politinį skyrių. Plačiau žr.: <https://www.mle.lt/straipsniai/bernardas-otonas-liudvikas-kodaitis> [žr. 2023-01-05]. Vilniuje B. Kodaitis 1917 m. antrą kartą susitiko su J. Aukštuolaičiu, apie kurį nebuvo geriausios nuomonės dar iš bendravimo Berlyno lietuvių draugijoje 1904–1905 m. laikų. Plačiau žr.: Kodaičių atsiminimai. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 14–15.

⁶³ Kodaičių atsiminimai. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 14.

buvo paskirtas kariuovių tarybos pirmininku, išstojo iš Vokietijos kariuomenės ir pradėjo ieškoti daugiau kontaktų su lietuviais, juolab kad jau buvo pradėta kurti Lietuvos kariuomenė, ir nepraleido progos pabandyti čia siekti karjeros⁶⁴. Kadangi 1918–1919 m. sandūroje vyko aktyvūs Lietuvos kariuomenės organizavimo darbai, turėta sumanymų, naudojantis neišspręsta Prūsijos Lietuvos politine situacija, pasibaigus karui, įtraukti į kariuomenės kūrimą ir Nepriklausomybės kovas ir Prūsijos lietuvius, šį darbą paskiriant atlikti tenykščiams lietuviams. Po ilgų krašto apsaugos ministro Mykolo Velykio įtikinėjimų dėl J. Aukštuolaičio kandidatūros tinkamumo pastarasis 1919 m. sausio 4 d. buvo paskirtas Krašto apsaugos ministerijos ypatingų reikalų valdininku ir sausio 6 d. pasiūstas organizuoti Tauragėje vieno bataliono kariuovių ir supirkti jam visų reikalingų dalykų⁶⁵, o po mėnesio paskirtas bataliono vadu.

Nors Žemaičių batalionas veikė tik nuo vasario pradžios iki kovo pabaigos, vėlesniais Lietuvos nepriklausomybės metais pateiktuose atsiminimuose aktyvieji Prūsijos Lietuvos lietuviai siekdavo sureikšminti savo indėlį jį organizuojant. 1919 m. sausio 15 d. J. Aukštuolaitis atvyko į Tilžę pradėti bataliono kūrimo darbo ir čia susitiko su vietos lietuviais. Martynas Jankus, tuo metu gyvenęs Bitėnuose, pasakojo, „kad buvo atvykęs pas jį Aukštuolaitis ir prašė padėti“, tad sausio 15 d. susirinkimą Tilžėje sušaukęs M. Jankus, o ne J. Aukštuolaitis⁶⁶. Bernardas Kodaitis tvirtino, jog J. Aukštuolaitis, vykdamas iš Kauno į Tilžę, užsukęs pas jį į Smalininkus, pasakojęs, kad vyksta į Mažąją Lietuvą organizuoti kariuovių dalies, kooptuoti į kariuomenę⁶⁷, o vėliau, sausio 15 d., Tilžėje sušaukęs susirinkimą, kuriame dalyvavo B. Kodaitis, Jokūbas Stiklorius, M. Jankus ir Jonas Vanagaitis.

Pasak J. Vanagaičio, vienas svarbiausių J. Aukštuolaičio užmojų buvo suorganizuoti „Prūsų lietuvių pulką“ [tapusį Žemaičių batalionu – S. P.], kuris turėjo išvyti iš Lietuvos besitraukiančias bolševikų [Raudonosios armijos – S. P.] gaujas⁶⁸. J. Vanagaičio manymu, bolševikai stengsis pir-

⁶⁴ Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 213.

⁶⁵ Ten pat, p. 217.

⁶⁶ M. Jankaus atsiminimai, užrašyti 1936 m. rugsėjo 25 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 16a.

⁶⁷ Kodaičių atsiminimai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 15a.

⁶⁸ Vanagaičio atsiminimai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 21.

miausia užimti Didžiąją Lietuvą, o vėliau, jeigu jų sumanymas pavyktų, nesustos ir Mažojoje Lietuvoje, todėl būtų svarbu turėti jau iš anksto organizuotą ir parengtą ištikimą atramą⁶⁹. Nors šis pėstininkų batalionas buvo skirtas Prūsijos lietuviams į karo tarnybą Lietuvos pusėje įtraukti, tačiau dėl neapibrėžtos Rytų Prūsijos padėties, pasibaigus karui, jo nebuvo galima organizuoti Vokietijos teritorijoje, todėl batalionas buvo steigiamas Tauragėje ir pavadintas Žemaičių batalionu. Kita vertus, būtina paminėti, kad J. Aukštuolaitis drauge su J. Vanagaičiu buvo demonstratyvūs Prūsijos Lietuvos prijungimo prie Lietuvos valstybės šalininkai, todėl ir Žemaičių bataliono kūrimą jie laikė antivokiškų nuostatų tarp Prūsijos lietuvių stiprinimo galimybe. Visgi jau anksčiau tekste minėtame „Prūsų lietuvių balse“ išspausdintame atsišaukime, kuriame raginami Prūsijos lietuviai stoti į Lietuvos kariuomenę ir atvykti į Tauragės miestą, į *lietuviško regimento* štabą, pabrėžiama, kad šie kareiviai nekovo su vokiečiais, nes „*būtų juk kvailai su vokiečiais peštis*“, o „*kas su Mažąja Lietuva bus, tą nei mes Lietuviai ir nei Vokiečiai ne atsvers, bet vien pakajaus* [taikos – S. P.] *konferencija*“⁷⁰. Tačiau visiškai kitas – antivokiškas – tonas ir turinys buvo skelbiamas atsišaukime, kuriame atsispindėjo pagrindinė Prūsų Lietuvos tautinės tarybos nuostata – siekti Didžiosios ir Mažosios Lietuvos susijungimo. Ją po 1919 m. sausio 15 d. susirinkimo Tilžėje buvo įgalioti perduoti J. Aukštuolaitis, J. Vanagaitis ir Palavykas Santarvės valstybių atstovams. Ši trijų lietuvių veikėjų misija aprašyta istoriografijoje⁷¹, daugiausia remiantis J. Vanagaičio pasakojimais⁷². Mūsų analizuojamos temos kontekste svarbi protesto atsišaukimo antivokiška nuostata, išvardijant visas Prūsijos Lietuvos apskritis nuo Klaipėdos iki Pakalnės, kurios buvo apgyvendintos lietuvių, kurie, atskirti nuo „*bendros tėvynės Didž. Lietuvos*“, išlaikė bendrą kalbą, būdą ir kultūrą, deklaravo, jausdamiesi vienos „*giminės vaikais ir visomis pastangomis kovosime prieš tolesnį pasi-*

⁶⁹ Ten pat. 22.

⁷⁰ Lietuvos Vyrai! Sukilkite! *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, sausio 28, Nr. 2, p. 5.

⁷¹ Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 219–221.

⁷² Į Dancigą nuvažiavę J. Aukštuolaitis ir J. Vanagaitis (Palavykas atsiskyrė nuo jų Karaliaučiuje ir toliau kelionės netęsė) prancūzų laivo kapitonui perdavė 5 miesto viešbutyje parašytus protesto prieš Vokietiją egzempliorius, kuriuos jis turėjo pasiųsti Amerikos, Didžiosios Britanijos, Italijos ir Prancūzijos vyriausybėms bei Danijos laikraščiu „Köbenhavn“. Žr.: Vanagaičio atsiminimai. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 22–25.

likimą prie Vokietijos“, pripažinę tik vieną šūkį – „*Šalin nuo Vokietijos*“⁷³. Norėdamas pabrėžti savo reikšmę tvarkant Prūsijos Lietuvos reikalus, J. Aukštuolaitis pasirašė kaip Prūsų lietuvių tautinės tarybos pirmininkas ir I prūsų lietuvių pulko vadas, nors tokių pareigų tuo metu nėjo.

1919 m. sausio antroje pusėje prasidėjo verbavimas ir savanorių rinkimas į Žemaitijos batalioną. Organizatoriai susidūrė su keliais labai svarbiais trukdžiais: Prūsijos Lietuvos gyventojų pasyvumu ir Vokietijos karinės vadovybės priešišku.

M. Jankus, prisimindamas, kaip buvo pritraukiami savanoriai, sakė, jog didelio pritarimo tas darbas nesulaukė, nes visi buvo per daug suvargę ir į tą batalioną įstojo visokių elementų: vieni – norėdami pasipelninti, kiti – galvodami apie kitokias avantiūras⁷⁴. J. Vanagaičio pastebėjimai savanorių pritraukimo klausimu buvo optimistiškesni, nes „iš pradžios kreipės nemaž lietuvių tarnavusių vokiškoj armijoj, ir formuojant I. Žemaičių batalioną užpildė <...> puskarininkiai ir viršilos visas reikalingas vietas“⁷⁵, nors stojantieji – greičiausiai norintys gauti atsišaukime pažadėtos žemės ir valdišką tarnybą, kadangi „patriotiškumas negalėjo sužavėti ir vilioti Prūsų lietuvius, nes Didž Lietuva jiems visai svetimas kraštas, o eiti už jį kovoti, kur juos visus karas į tuos keturius metus nualino, nuvargino iki kaulų, tai buvo mums kiekvienam aišku“⁷⁶. Nepaisant į Didžiąją Lietuvą orientuotoje Prūsijos Lietuvos spaudoje pasirodydavusių fragmentiškų žinių apie Žemaičių batalione tarnavusių „daug Prūsų Lietuvių“⁷⁷, kas turėjo liudyti ir pastarųjų politines aspiracijas, orientuotas į Lietuvos valstybę, reikia pažymėti, kad, nors nėra išlikusių statistinių duomenų apie kareivius, tačiau, bataliono dalyvių tvirtinimu, per 95 proc. kareivių buvo iš Didžiosios Lietuvos⁷⁸, o iš 3 kuopose tarnavusių 38 puskarininkių 29 – iš Prūsijos Lietuvos⁷⁹.

M. Jankaus ar J. Vanagaičio minėti stojusiųjų tarnauti *pasipelnymai*

⁷³ Vasiliauskas, A., Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 220.

⁷⁴ Jankaus atsiminimai, užrašyti 1936 m. rugsėjo 25 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 17.

⁷⁵ Vanagaičio atsiminimai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 27.

⁷⁶ Ten pat, l. 27–28.

⁷⁷ Pirmasis žygis 1. Žemaičių regimento [Didžioji Lietuva]. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, kovo 15, Nr. 21, p. 4.

⁷⁸ Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 234.

⁷⁹ Ten pat, p. 235.

buvo išdėstyti atsišaukime, kuriame skelbta, jog „*kožnas paprastas kareivis gauna ant mėnesio 200 Markių, paoficierai* [puskarininkiai – S. P.] *ir feldwebeliai* [viršilos – S. P.] *dar be to tiek jau, kaip ir vokiečių vaiske, ant paveiklo, paofieras 200+48 = 248 Mk. Šalia algos gauna kožnas labai gerą valgį*“ ir kiekvienas vyras dar gaus 8 markes dienpinigių bei gerą tarnautojo vietą Lietuvoje arba galės nusipirkti pigiai žemės sklypą Lietuvoje, o ištarnavusieji 6 metus – „*gaus žemės visai dykai*“⁸⁰. Turint omenyje sudėtingą pokario laikotarpio ekonominę situaciją, tokie finansiniai pasiūlymai galėjo būti svarbūs pragyvenimo šaltiniai tiek savanoriams, tiek jų šeimoms. Ekonominės užsirašymo savanoriu paskatas mini ir Hermann'as Lessing'as iš Piktupėnų, nurodydamas, kad po to, kai buvo atleistas iš Dimitravo [dab. Kretingos rajonas] geležinkelio stoties sargybinio pareigų, dėl gerų pasiūlymų (orig. *hohe Versprechungen*) per 3–4 savaites taptų karininku ir per mėnesį gautų 800 markių, todėl kartu su broliu užsirašė savanoriais į lietuvių batalioną Tauragėje⁸¹ ir čia atvyko 1919 m. kovo 9 d.

Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Prūsijos lietuviams buvo siūlomas didesnis atlyginimas nei Lietuvos savanoriams. Atlygio skirtumai, kaip minėjo J. Vanagaitis, iš pradžių tarp Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos lietuvių nekėlė jokių pykčių, tačiau vėliau, atvykstant į Tauragę vis daugiau didlietuvių, pastarieji puskarininkiai pradėjo pavydėti Prūsijos lietuviams geresnio maisto ir didesnės algos, nes pagal Vokietijos kariuomenės tradicijas puskarininkiai gaudavo geresnį maistą nei eiliniai, jie turėjo atskirą virtuvę, „*tai buvo ir tokios pat sąlygos 1. Žemaičių batl. pritaikintos*“⁸², pavyzdžiui, iš Prūsijos Lietuvos kilę kariai pusryčiams gaudavo sviesto, pieno ir kiaušinių, o atvykę iš Didžiosios Lietuvos – tik juodos kavos ir duonos⁸³.

Įtampą tarp Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos lietuvių taip pat kėlė skirtingas Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos lietuvių puskarininkių mokslo ir išsilavinimo lygis, todėl Prūsijos Lietuvos puskarininkiai žiūrėjo į savo draugus į ne kaip sau lygius. Be to, buvo skirtingas kariuomenės veikimo,

⁸⁰ Lietuvos Vyrai! Sukilkit! *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, sausio 28, Nr. 2, p. 5.

⁸¹ Abschrift von Hermann Lessing. Tilsit, den 24.3.19. PA AA, RAV 131/66.

⁸² Vanagaičio atsiminimai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 28.

⁸³ Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 237.

pratybų supratimas, didlietuvių puskarininkių tvarkos stoka⁸⁴. Galėjo pasireikšti ir dvi skirtingos patirčių grupės – vieni buvo tarnavę Rusijos, kiti – Vokietijos imperijos kariuomenėje. Panašią skirtį pajuto, kai buvę priešai, bet tos pačios tautos atstovai po Pirmojo pasaulinio karo atsidūrė vienoje kariuomenėje, suomių⁸⁵, lenkų⁸⁶, ukrainiečių⁸⁷ ir kitų buvusių imperijų paribio gyventojai.

Nors išeivijos istorikas K. Ališauskas mini, kad Žemaičių batalionas karo veiksmuose nedalyvavo⁸⁸, visgi paskiros žinutės Prūsijos lietuvių spaudoje liudija, jog šis batalionas ir Rytprūsių lietuviai dalyvavo Lietuvos nepriklausomybės kovose, tarp jų 1919 m. pradžioje ir pirmoje pusėje labai svarbiose kovose su raudonarmiečiais, kurie 1919 m. sausio antroje pusėje pradėjo veržtis į Žemaitiją⁸⁹. 1919 m. vasario pabaigoje „Nauja lietuviška ceitunga“ rašė apie sausio pabaigoje sėkmingai su Raudonąja armija kariavusius savanorius iš Klaipėdos. Trys raitos karininkų patrulių grupės – 20–25 vyrų – Žemaitijoje nujojo iki Telšių ir dalyvavo kovose su raudonarmiečiais, ir šie po kovos pamažu atsitraukė⁹⁰. Tarp klaipėdiškių savanorių minimi leitenantas Michaleŭis (gal turėtų būti Michael – S. P.), vyr. feldfelis Konrods'as ir puskarininkis Wolf'as. Lai kraštyje reziumuojama – „*jei dabar klaipėdiškiai ramiau gyventi gal, tai galima <...> aniems patruliams uždekavoti*“⁹¹.

Kaip minima istoriografijoje, raudonarmiečiai sausio 22 d. užėmė Kurtuvėnus, Luokę, Žarėnus, sausio 25 d. – Telšius, Sedą ir Mažeikius, o tolesniam jų slinkimui pasipriešino vokiečiai ir lietuviai partizanai⁹². Nekelia abejonių, jog spaudoje minėtas klaipėdiškių savanorių epizodas

⁸⁴ Vanagaičio atsiminimai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 28–29.

⁸⁵ Plačiau apie įtampas Suomijos kariuomenėje po Pirmojo pasaulinio karo tarp Vokietijos kariuomenėje patirties įgijusių suomių jėgėrių ir anksčiau Rusijos armijoje tarnavusių aukštųjų karininkų žr.: Jokubauskas, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014, p. 216–218.

⁸⁶ Plačiau žr.: Wyszczelski, L. *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*. Warszawa, 2006, 528 p.

⁸⁷ Plačiau žr.: *Велика війна 1914–1918 р. р. і Україна*. Київ, 2014, 783 s.

⁸⁸ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, p. 126.

⁸⁹ Ten pat, p. 167–169.

⁹⁰ Kovos su bolševikais. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, vasario 25, Nr. 24, p. 2.

⁹¹ Ten pat.

⁹² *Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminių-kiekybinė analizė*. Sud. Vitkus, G. Vilnius, 2014, p. 164.

susijęs su kovomis prie Telšių, o šioje teritorijoje raudonarmiečiams priešinosi vokiečių kariuomenės generolo Heinz'o fon Randow'o batalionas.

1919 m. pradžioje Raudonosios armijos artėjimas prie Rytų Prūsijos sienos kėlė susirūpinimą Vokietijos vyriausybei dėl Rusijos bolševikų paramos Vokietijos komunistuojantiems elementams. Pabaltijo kraštai taip pat nerimavo dėl raudonarmiečių grėsmės⁹³. Esant tokiai situacijai, 1919 m. sausio pabaigoje Vokietijos karinė vadovybė gen. R. fon der Goltz'ą paskyrė visų Baltijos šalyse buvusių negausių ir silpnų vokiečių kariuomenės dalinių vadu, kurio VI rezervo (atsargos) korpusą 1919 m. balandžio mėnesį jau sudarė 73000 karių⁹⁴. Vokietijos karinės pajėgos turėjo nustumti raudonarmiečius į šiaurės rytus tiek toli, kad vokiečiai vėl galėtų laisvai naudotis geležinkeliu Liepoja–Mažeikiai–Radviliškis–Kėdainiai, todėl vasario pabaigoje jie iš gynybos perėjo į puolimą, užėmę Telšius, vasario 26–27 d. vokiečių mjr. Schlenther'io rinktinė prie Luokės sumušė vadinamąjį 8-ąjį Žemaičių bolševikų pulką ir 47-ąjį šaulių pulką, o kovo 2 d. užėmė Navarėnus⁹⁵.

Būtent apie šias kovas prie Navarėnų ir pranešta „Prūsų lietuvių balse“ 1919 m. kovo 15 d. išspausdintoje žinutėje apie pirmąjį Žemaičių bataliono žygį⁹⁶. Laikraštyje rašyta, jog „Vokiečių Bataljonas, kurs Telšiuose buvo, kvietė Lietuvius į Pagalbą prieš Bolševikus“⁹⁷. Su vokiečiais susijungusios Žemaičių bataliono priešakinės pajėgos susikovė su raudonarmiečiais kovo 2 d. prie Navarėnų miestelio. „Mūšis truko nuo 11 Val. pirm Pietų ligi puse 3 po Pietų. Bolševikai buvo visiškai sumušti. Jie paliko apie 50 Užmuštų. 72 pateko Nelaisvėn.“ Du lietuviai – puskarininkis Pipiras iš Prūsijos Lietuvos ir savanoris Pralgemskas – buvo sužeisti⁹⁸. Žinutėje cituojamas majoras Eugen'is Schlenther'is, kuris lietuvius minėjęs kaip savo pareigas labai gerai atlikusius ir batalionui labai padėjusius⁹⁹. Po

⁹³ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, p. 169.

⁹⁴ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004, p. 196.

⁹⁵ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, p. 170.

⁹⁶ Pirmasis žygis 1. Žemaičių regimento [Didžioji Lietuva]. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, kovo 15, Nr. 21, p. 3–4.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Ten pat.

dviejų savaitių iš to paties „Prūsų lietuvių balso“ sužinome, kad sužeistas Jonas Pipiras mirė. Žemaičių bataliono karininkai ir kareiviai pareiškė užuojautą dėl su raudonarmiečiais kovojusio, sunkiai jų sužeisto ir kovo 17 d. Telšių ligoninėje, staiga pablogėjus sveikatai mirusio puskarininkio Jono Pipiro netekties¹⁰⁰. Jis buvo palaidotas Telšių rajono kapinėse¹⁰¹. Tikėtina, kad daugiau išskirtinių karinės kovos epizodų Žemaičių bataliono istorijoje nebebuvo, bent jau lietuviška spauda jų neminėjo, juolab kad šis batalionas 1919 m. kovo 25 d. buvo likviduotas¹⁰². Iš batalione tarnavusių 389 kareivių 66 buvo palikti prie Tauragės komendantūros, 103 – išsiųsti Kauno miesto komendanto žinion, 217 – priskirti prie Šiaulių ir Kuršėnų komendantūrų, o 3 – palikti Tauragės apskrities ligoninėje¹⁰³.

Apsvarstius šio bataliono epizodinio veikimo priežastis galima teigti, jog tam nemažą įtaką padarė J. Aukštuolaičio kontroversiškas elgesys einant vado pareigas, jo santykiai su krn. V. Grigaliūno-Glovackiu, tuo metu konfliktavusiu su Lietuvos vyriausybe¹⁰⁴. Tačiau nereikėtų atmesti ir pavadinimo *Žemaičių batalionas* veiksnio, nes, kaip žinoma, 1919 m. pradžioje Šiauliuose vietos lietuviai bolševikai organizavo Žemaičių pulką¹⁰⁵, kuris vėliau buvo pavadintas 8-uju lietuvių šaulių raudonuoju pulku ir priklausė Latvių (Internacionalinei) divizijai¹⁰⁶. Tad tuo pat metu, 1919 m. pirmaisiais mėnesiais, veikė skirtingose kovojančiųjų pusėse suformuoti keli ka-

¹⁰⁰ Kovo 17 dieną šių metų pasimirė... *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, balandžio 3, Nr. 29, p. 4.

¹⁰¹ Telšių rajono kapinės. In *Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai. Atlasas. 1919–1940*. Vilnius, 2003, p. 154.

¹⁰² Vasiliauskas, A. *Žemaičių batalionas. Karo archyvas*, t. 8, p. 244.

¹⁰³ Krašto apsaugos ministerijos Šiaulių miesto komendantūros komendanto karininko Birono 1919 m. gegužės 21 d. pareiškimas Nr. 294 Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriui. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 205, l. 20.

¹⁰⁴ Kilinskas, K. Pulkininkas prieš vyriausybę: plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio ir Mykolo Sleževičiaus vyriausybių santykiai 1919 ir 1926 m. In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXXII: Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941, Klaipėda, 2016, p. 79–96.

¹⁰⁵ A. Gaigalaitė nurodo, jog prie Šiaulių organizuotas 1-asis Žemaičių pulkas, o tuo pat metu prie Sedos ir Kuršėnų pradėtas formuoti 2-asis Žemaičių pulkas. Žr.: Гайгалайте, А. Ю. Советские литовские воинские формирования в 1917–1920 гг. In *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1(12), 1962, p. 139–140.

¹⁰⁶ *Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminė-kiekybinė analizė*, p. 164.

riniai vienetai, kurių pavadinimai buvo sudaryti su žodžiu *Žemaičių*, ir tai galėjo sukelti savotišką painiavą ir klaidingai juos tapatinti kovų frontuose.

Vokietijos požiūris į Rytų Prūsijos gyventojų tarnybą Lietuvos kariuomenėje

Užsiminus apie gana rezervuotą ar net priešišką Vokietijos karinės vadovybės požiūrį į Prūsijos Lietuvos (platesniame kontekste – Rytų Prūsijos) gyventojų stojimą tarnauti į Lietuvos kariuomenę, galima vokiečių poziciją iliustruoti archyvinių dokumentų duomenimis. Tiesa, reikia atkreipti dėmesį, kad juose įstojusieji į Lietuvos kariuomenę įvardijami kaip Rytų Prūsijos gyventojai, Vokietijos reicho lietuviai (*Reischdeutsche Litauer*) ar tiesiog vokiečiai. Tačiau, suvokiant to meto kontekstą, buvo svarbi ne tiek jų tautybė, kiek asmenų iš Rytų Prūsijos perėjimo tarnauti į Lietuvos kariuomenę faktas.

1919 m. kovo 11 d. okupacinės civilinės administracijos Lietuvoje krašto tarėjo (*Landesrat*) raštiškoje pastaboje minima, jog apskričių viršininkų susirinkime Tauragės apskrities viršininkas rotmistras Brandy informavo, kad „*šiuo metu į lietuvišką batalioną Tauragėje savanoriais stoja nemaža Vokietijos imperijos lietuvių iš Rytų Prūsijos*“¹⁰⁷, todėl jis iškėlęs klausimą, ar gali Lietuvos vadovybė verbuoti vokiškos imperijos piliečius be jokio oficialaus leidimo, kokia vokiška įstaiga turėtų išduoti leidimą ir kokių galima būtų imtis eventualių priemonių prieš tokį verbavimą. Kapitonas Wolf’as pažymėjo, kad teisiškai klausimas turėtų būti išspręstas ir išsiaiškintas tariantis su atsakingomis karinėmis institucijomis ir Lietuvos vyriausybe¹⁰⁸. Po trijų dienų, 1919 m. kovo 14 d., rotmistru Brandy asmeniškai buvo išsiųstas okupacinės civilinės administracijos Lietuvoje atsakymas, kad prašoma nustatyti ir pranešti užverbuotų reicho piliečių (reicho vokiečių?) (*Reischdeutschen*) pavardes ir gimimo vietas, „*siekiant išspręsti su atitinkamomis vietinėmis tarnybomis leidimą dėl stojimo į Lietuvos kariuomenę*“, tai traktuojant kaip konfidencialią galimybę¹⁰⁹.

Reaguodamas į šį prašymą, rotmistras Brandy pateikė 10 vietos vo-

¹⁰⁷ Landesrat Notiz. Kowno, den 11. März, 1919. PA AA RAV 131/66.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Der Ziwilverwaltung Litauen an den Herrn Rittmeister Brandy. Kowno, den 14. März 1919. PA AA, RAV 131/66.

kiečių, kurie kovo pabaigoje buvo „*lietuviškame batalione Tauragėje*“, pavardės¹¹⁰. Šiame sąraše išvardyti 5 vyrai, gyvenę Tilžėje (*Schmalakies* [Smalakys], *Wannageitis* [Vanagaitis], *Franz Jakubeit* [gyvenamoji vieta nurodyta – *Stolbeck*, tuometės Tilžės miesto dalis], *Fritz Niemann*, *Sergeant Kotlauzky*), *Schimkus* iš Šilokarčemos, 2 *Jagemastai* iš Bardėnų, *Ogsas* iš Priekulės ir *Dauter*, kurio gyvenamoji vieta nebuvo nustatyta. Dauguma šių savanorių pagal tarnybą Vokietijos kariuomenėje priklausė Tilžės karinei apygardai (vok. *Bezirk Kommando Tilsit*), nors tik dviejų vyrų buvo nurodyta paskutinė tarnybos vieta ar jos pobūdis – 1 pėstininkų batalionas ir jėgeris¹¹¹.

Tauragės apskrities viršininkas atkreipė dėmesį, jog kitų tarnaujančiųjų Tauragėje pavardės yra nustatinėjamos, nors iš viso tokių asmenų gali būti 50–60, tačiau paskutinėmis dienomis apie 30 vyrų pasitraukė iš bataliono, kadangi jie maną, jog „*organizacijos veikla yra nukreipta prieš Rytų Prūsiją*“, juolab kad, kaip minėta rotmistro Brandy rašte, paskutinėmis dienomis vėl buvo Tauragėje skleidžiamos kalbos, jog Antantė dalį Rytų Prūsijos nuo Kranzo (dab. Zelenogradskas, Kaliningrado sritis, Rusija) iki Goldapo (dab. Gołdap, Lenkija) pripažins Lietuvai¹¹². Jau anksčiau minėtas Hermann'as Lessing'as iš Piktupėnų, kuris drauge su broliu 1919 m. kovo 9 d. įstojo į lietuviškąjį batalioną, po poros savaitių iš jo pasitraukė, teigdamas, jog bataliono kareiviai kontrabandos būdu iš Vokietijos gautus ginklus „*tam tikru momentu gali panaudoti prieš Vokietiją*, <...> [nes] *lietuvių kareivių laikysena bėgant laikui darėsi vis įžūlesnė*[,] *jie stengėsi stabdyti vokiečių automobilius, grasino ginklais*“¹¹³.

Pažymėtina, kad Vokietijos karinės vadovybės ir okupacinės civilinės administracijos Lietuvoje neigiamas požiūris į Prūsijos lietuvių tarnybą Lietuvos kariuomenėje pirmaisiais 1919 m. mėnesiais buvo susijęs su galima antirytrūsiškos propagandos, kol buvo taikos sutartimi išspręstas Rytų Prūsijos klausimas, sklaida. Baimintasi, kad tokie vyrai, po tarnybos grįžę namo, gali platinti Rytų Prūsijos atskyrimo nuo Vokietijos idėjas,

¹¹⁰ Der Kreishauptmann Kreisamt Tauroggen Brandy an den Chef der Ziwilverwaltung Litauen, den 25. März 1919, PA AA RAV 131/66.

¹¹¹ Der Kreishauptmann Kreisamt Tauroggen Brandy an den Chef der Ziwilverwaltung Litauen, den 25. März 1919, PA AA RAV 131/66.

¹¹² Ten pat.

¹¹³ Abschrift von Hermann Lessing. Tilsit, den 24.3.19. Ten pat.

nors suvokta, kad didlietuvių propaganda tarp Prūsijos lietuvių yra susijusi ir su geresne alga, aprūpinimu ir kitais pasiūlymais¹¹⁴. Todėl ir po tarnybos Žemaičių batalione – vienos centrinės Prūsijos lietuvių tarnybos Lietuvos kariuomenėje struktūrų – išformavimo 1919 m. kovo pabaigoje Prūsijos lietuvių stojimo į Lietuvos kariuomenę klausimas išliko aktualus. Balandžio pradžioje civilinės administracijos Lietuvoje atstovai kėlė klausimą, ar rekomenduoti Prūsijos vyriausybės institucijoms imtis reikiamų priemonių Prūsijos lietuvių išitraukimo į Lietuvos kariuomenę keliui užkirsti¹¹⁵. Vokietijos generalinio įgaliotinio Lietuvai dr. Liudvigo Cimerlės (*Ludwig Zimmerle*) balandžio pabaigoje rašytame rašte penkioms Rytų ir Vakarų Prūsijos civilinėms ir karinėms įstaigoms – reicho komisarui Rytų ir Vakarų Prūsijai, Vyriausiajai pasienio apsaugos Šiaurė vadovybei Bartenšteine, Rytų Prūsijos oberprezidentui Karaliaučiuje (Königsberg), Vyriausybės prezidentams Karaliaučiuje ir Gumbinėje – taip pat akcentuotas siekinys neleisti Prūsijos lietuviams stoti tarnauti į Lietuvos kariuomenę¹¹⁶.

Vokietijos susirūpinimą dėl Prūsijos lietuvių tarnybos Lietuvos kariuomenėje tuometiniam Lietuvos ministrui pirmininkui Mykolui Sleževičiui išreiškė ir Vokietijos generalinis įgaliotinis Lietuvoje, informuodamas, jog reicho piliečių perėjimas tarnauti svetimai valstybei be reicho vyriausybės leidimo ir neatlikus visų karinių formalumų yra neleistinas ir baustinas žingsnis ir Vokietijos vyriausybė nesutiks, kad karo tarnybai tinkami Vokietijos piliečiai pažeidinėtu galiojančius įstatymus, todėl bus stengiamasi užkardyti jų stojimą į Lietuvos kariuomenę, nebent jie galėtų pateikti atitinkamų Vokietijos institucijų išduotą leidimą tai padaryti¹¹⁷. Toliau rašte išreikštas susirūpinimas dėl „Prūsijos Lietuvos krašto komisijos“ narių Jurgio Aukštuolaičio ir Jono Vanagaičio maištingos Prūsijos piliečių agitacijos stoti į Lietuvos kariuomenę, kadangi jie yra išplatinę atsišaukimą – kreipimąsi į Santarvės valstybes dėl kovos visomis įma-

¹¹⁴ Oberkommando Grenzschutz Nord an den Gen. Bevollm. Des Deutschen Reiches für Litauen, den 23.3.1919. *Ten pat.*

¹¹⁵ Der Chef der Zivilverwaltung Litauen, den 9. April 1919. *Ten pat.*

¹¹⁶ Der Deutsche Generalbevollmächtigte für Litauen an Herrn Reichskommissar für Ost-und Westpreussen..., den 23. April. 1919. *Ten pat.*

¹¹⁷ Deutsche Generalbevollmächtigter an den Herrn Ministerpräsidenten Kowno, den 23. April, 1919. *Ten pat.*

nomomis priemonėmis prieš tolesnį Klaipėdos, Šilokarčemos, Tilžės, Ragainės, Pilkalnio, Stalupėnų, Goldapės, Įsruties Darkiemio, Vėluvos, Gumbinės, Pakalnės, Tepliaivos, Labguvos apskričių pasilikimą Prūsijos sudėtyje keldami šūkį „*Šalin nuo Vokietijos!*“. Pabrėžta, kad tiek Aukštuolaitis, tiek Vanagaitis, kuris buvo ir Prūsijos puskarininkis, yra reicho piliečiai, o bataliono pavadinimas – *1 Prūsijos Lietuvos batalionas* tiesiogiai sudaro įspūdį, kad jis yra sudarytas iš Prūsijos lietuvių ir jiems yra skirtas, tačiau Vokietijos vadovybė negali toleruoti tokios propagandos, ypač kai ja užsiima buvę reicho piliečiai, o Lietuva, norėdama išlaikyti gerus santykius su Vokietija, neturėtų remti jokios agitacijos dėl atskyrimo Prūsijos teritorijų¹¹⁸.

Analizuojant 1919 m. gegužės–birželio mėn. vokiškus šaltinius galima pastebėti švelnėjančią toną, kalbant apie Prūsijos lietuvius, kai gegužės viduryje Vyriausiosios vadovybės Šiaurės ryšių karininkas prie Vokietijos generalinio įgaliotinio Lietuvai informavo Lietuvos krašto apsaugos ministeriją, kad „*Prūsijos Karo ministerija neprieštarauja lietuviškai kalbančių karininkų ir puskarininkių savanoriškam ir neagituotam perėjimui į Lietuvos kariuomenės tarnybą, [tačiau] sugrįžimas į Vokietijos kariuomenę nebus garantuotas, [o] atleidimo iš Vokietijos kariuomenės tarnybos lapelius pateiks kariuomenės vyriausioji vadovybė*“¹¹⁹. Ši informacija buvo papildyta 12 asmenų, perėjusių iš karo tarnybos Vokietijos kariuomenėje į tarnybą Lietuvos kariuomenėje, pavardėmis, tarp kurių kelios buvo ir lietuviškos kilmės: leitenantas *Purwien*, leitenantas *Brusdeilius*, leitenantas *Bertuleit*, leitenantas *Mitzkus*. Visi jie priklausė Tilžės karinei apygardai¹²⁰.

Galimas Vokietijos karinių institucijų požiūris į Prūsijos lietuvių tarnybą Lietuvos kariuomenėje pasikeitimas buvo susijęs su artėjančia Versalio taikos sutarties pasirašymo data, kai jau aiškėjo, jog nuo Vokietijos bus atskirtas Klaipėdos kraštas, tad didlietuviška agitacija dėl visos Rytų

¹¹⁸ Deutsche Generalbevollmächtigter an den Herrn Ministerpräsidenten Kowno, den 23. April, 1919. *PA AA*, RAV 131/66.

¹¹⁹ Der Verbindungsoffizier des O.K. Nord beim Deutschen Generalbevollmächtigten für Litauen an das Litauische Verteidigungs-Ministerium. Den 14. Mai 1919. *PA AA* RAV 131/66.

¹²⁰ Der Verbindungsoffizier des O.K. Nord beim Deutschen Generalbevollmächtigten für Litauen an das Litauische Verteidigungs-Ministerium. Den 14. Mai 1919. *PA AA* RAV 131/66.

Prūsijos atskyrimo, manytina, nebebuvo laikoma paveikia. Kita vertus, kiek atskleidžia publikuoti ir archyviniai dokumentai, Prūsijos lietuvių perėjimas tarnauti į Lietuvos kariuomenę nebuvo masinis reiškinys, todėl ir antivokiškos agitacijos baimė nebūtų sukėlusি lemtingų padarinių.

IŠVADOS

Apibendrinant Prūsijos lietuvių įsitraukimą į Lietuvos kariuomenę ir jų dalyvavimą Lietuvos nepriklausomybės kovose, galima išskirti akivaizdžiausią tokio dalyvavimo pavyzdį – 1919 m. pradžioje Tauragėje organizuotą *Žemaičių batalioną*, kuris turėjo ne tik įtraukti Prūsijos lietuvius į Lietuvos kariuomenės kovą su Raudonąja armija, bet ir parodyti Prūsijos lietuvių politinę orientaciją į Lietuvos valstybę tuo metu, kai pokarinėse taikos derybose buvo sprendžiamas Klaipėdos krašto, kaip ir visos Rytų Prūsijos, politinio likimo klausimas. Pavadinimas *Žemaičių batalionas* nebuvo susijęs su Prūsijos lietuvių istorija, jų tapatumo charakteristikomis, o atliepė labiau tradiciją formuoti karinius vienetus tautiniu pagrindu ir neturėjo kelti priešiškų vokiečiams, kurie tuo metu drauge su lietuviiais įsitraukė į kovą su raudonarmiečiais, insinuacijų. Nors nestokota agitacijos ir Tauragė buvo pasienio miestas, Prūsijos Lietuvos lietuvių ir vokiečių iš visos Rytų Prūsijos į Žemaičių batalioną susirinko nedaug. Jų, remiantis skirtingais šaltiniais, priskaičiuota nuo 30 iki 60. Pagrindiniai motyvai, lėmę jų įsitraukimą į Lietuvos kariuomenę, daugiausia buvo susiję ne su tautiniais ar politiniais, o su ekonominiais aspektais, nes sudėtingu pokario laikotarpiu siūlomas finansinis atlygis ir aprūpinimas maistu buvo svarbi išgyvenimo motyvacija.

Pažymėtina, kad tuo pat metu, 1919 m. pirmąją pusę, Prūsijos lietuviai ir vokiečiai buvo raginami stoti į Rytų Prūsijos savanorių korpusą ir kitus Vokietijos karinius vienetus ir rengtis kovai su besiantančia Raudonąja armija. Turint omenyje kelis šimtų metų Prūsijos lietuvių tarnybos Prūsijos ir Vokietijos kariuomenėse tradiciją, kuri buvo glaudžiai susijusi su šių lietuvių stipria monarchizmo nuostata, suprantama, kodėl Prūsijos lietuvių įsitraukimas į Lietuvos kariuomenę, kuri iš esmės tuo metu buvo rusiškos karinės minties, tvarkos ir teisės adepte, netapo masiniu reiškiniu.

Vokietijos karinės ir civilinės valdžios požiūris į Prūsijos lietuvių

perėjimą į Lietuvos kariuomenę nebuvo vienodas. Maždaug iki 1919 m. gegužės–birželio mėnesio vyravusi neigiama nuostata buvo susijusi su politinės agitacijos tarp Prūsijos lietuvių sklaida, platinant Rytų Prūsijos teritorijos prijungimo prie Lietuvos idėją, bet vėlesniu laikotarpiu Vokietijos pozicija Prūsijos lietuvių tarnybos Lietuvos kariuomenėje atžvilgiu, matyt, dėl negausaus tokių lietuvių skaičiaus sušvelnėjo.

Nepaisant tyrimo naujumo, naujų archyvinių duomenų į Lietuvos istoriografiją įtraukimo, dar lieka tyrinėtinių temų. Viena jų – statistinių duomenų, kiek iš viso Rytų Prūsijos vyrų, tarp jų ir Prūsijos lietuvių, tarnavo Lietuvos kariuomenėje 1919–1920 m., surinkimas ir apibendrinimas. Pirminės išvalgos leidžia teigti, kad Prūsijos lietuviai tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir Žemaičių batalioną likvidavus. Daliai tai buvo fragmentiška kelis mėnesius trukusi tarnyba, kiti liko kariuomenėje ilgesniam laikui ir padarė karjerą¹²¹, todėl akivaizdu, kad temos tyrimą galima tęsti ir analizuoti Prūsijos lietuvių tarnybą Lietuvos kariuomenėje tiek pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, tiek 1923 m. prijungus kraštą prie Lietuvos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai šaltiniai

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes RAV 131/66.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 929, ap. 6, b. 205.

¹²¹ Čia galima paminėti Jono Šimkaus atvejį. Jis gimė XIX a. pabaigoje Tilžės apskrityje. Vokietijos kariuomenės sudėtyje dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Jam pasibaigus, grįžo į namus Rytų Prūsijoje, tačiau pradėjus organizuoti Žemaičių batalioną išvyko į Tauragę. Išformavus Žemaičių batalioną, J. Šimkus buvo perkeltas į Šiaulių miesto komendantūros kuopą, jam buvo suteiktas leitenanto laipsnis, vėliau perkeltas į kariuomenės artileriją, dalyvavo mūšiuose su bolševikais, lenkais, 1923 m. – Klaipėdos prijungimo operacijoje, 1927 m. jam buvo suteiktas kapitono, 1932 m. prieš išeinant į atsargą – majoro laipsnis. Plačiau žr.: Ignatavičius, S. Nenuilstantis kovotojas už Lietuvos laisvę Jonas Šimkus. In <https://alkas.lt/2018/11/30/s-ignatavicius-nenuilstantis-kovotojas-uz-lietuvos-laisve-jonas-simkus/> [žr. 2023-02-03]; 1923-iejai: *Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. Dalyviai ir jų liudijimai*. Sud. V. Safronovas. Klaipėda. 2023, 590 p.

Interneto šaltiniai

<https://alkas.lt/2018/11/30/s-ignatavicius-nenuilstantis-kovotojas-uz-lietuvos-laisve-jonas-simkus/>

<https://daily.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/tilzes-aktas-nesudege-metu-metus-ieskotas-lobis-slypejo-muziejaus-archyvuose-1104518>

<http://elibrary.lt/resursai/Mokslai/LKA/Monografijos/Kariuomene/0201.pdf>

<https://www.mle.lt/straipsniai/bernardas-otonas-liudvikas-kodaitis-Lietuvininkai-kariuomenėje>, <https://www.mle.lt/straipsniai/lietuvininkai-kariuomeneje>

Žinynai

Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai. Atlasas. 1919–1940. Vilnius, 2003.

Publikuoti šaltiniai

Ausführungsbestimmungen. 1. Teil für Bildung eines Freiwilligenkorps. *Heydekruger Kreisblatt*. 31. Januar, 1919, Nr. 9, S. 111.

Bolševikų Priegada. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, sausio 21, Nr. 4, p. 1–2.

Daugelis miesto darbininkų... [Prūsų Lietuva]. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, balandžio 3, Nr. 29, p. 3.

Die politische Zugehörigkeit des Memelgebietes in früherer Zeit [Deutsch-Litauischer Heimatbund]. *Memeler Dampfboot*, 1921, sausio 7, p. 7 [Beilage].

Dr. Z. Iš Mažosios Lietuvos. *Lietuva*, 1919, sausio 16, Nr. 5, p. 1.

Jauniems Rakrūtams. *Keleivis iš Karaliaučiaus Broliams Lietuvininkams Žines parnešqs*. 1871, Nov. 28, Nr. 58, p. 191–192.

Kovo 17 dieną šių metų pasimirė... *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, balandžio 3, Nr. 29, p. 4.

Kovos su bolševikais. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, vasario 25, Nr. 24, p. 2.

Kurasyrų Regimentas Nr. 3. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, gegužės 3, Nr. 53, p. 2.

Lietuva Prigadoje [Iš Lietuvos ir Prūsų]. *Nauja lietuviškas ceitunga*, 1919, sausio 21, Nr. 9, p. 3.

Lietuvos Vyrai! Sukilkite! *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, sausio 28, Nr. 2, p. 5.

Pagyvenimas miestuose... [Prūsų Lietuva]. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, kovo 22, Nr. 24, p. 3.

Pašaukimas [Iš Lietuvos bey musu Provinco]. *Lietuviška ceitunga*, 1918, lapkričio 9, Nr. 135, p. 2.

Pašaukimas Walnanoriams. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, sausio 7, Nr. 3, p. 3.

Pirmasis žygis 1. Žemaičių regimento [Didžioji Lietuva]. Prūsų lietuvių balsas, 1919, kovo 15, Nr. 21, p. 4.

P. M. Vokiečių agitacijos. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, balandžio 12, Nr. 33, p. 1.

Prinz Albrecht Dragunai. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, balandžio 8, Nr. 42, p. 4.

Prūsų lietuviai Jurbarke ir Žemaitijoje. *Lietuva*, 1919, sausio 14, Nr. 3, p. 2.

Prūsų lietuvių kariuomenės būriai Raseiniuose. *Lietuva*, 1919, sausio 14, Nr. 3, p. 2.

Prūsų lietuvių pulkai ir batalionai. *Kelevis*, 1952, Nr. 1 / 2, p. 7.

Sėjus, G., J. Laiko ženklai. *Prūsų lietuvių balsas*, 1919, kovo 4, Nr. 16, p. 2.

Svarbiausios Žinios. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1919, sausio 21, Nr. 4, p. 1.

1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. *Dalyviai ir jų liudijimai*. Sud. V. Safronovas. Klaipėda, 2023, 590 p.

Volksgenossen! *Ertragblatt zum Heydekruger Kreisblatt*. 14. Januar, 1919, Nr. 4, S. 42a.

Zum Ostpreußische Freiwilligenkorps haben sich ferner gemeldet... *Heydekruger Kreisblatt*, 7. Februar, 1919, Nr. 11, S. 133–134.

Literatūra

Ališauskas, Kazys. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, Čikaga, 1972, p. 109–110.

Balkelis, Tomas. *Deutsche Freiwilligenverbände in Litauen 1919. An-*

naberger Annalen, 2019, bd. 27, S. 88–104.

Demm, Eberhard. Drei königstreue Litauer beim 25. Regierungsjubiläum Wilhelms II. *Annaberger Annalen*, 2010, Bd. 18, S. 97–107.

Dilba, Benna. Das ostpreußische Freiwilligenkorps. *Memeler Dampfboot*, 2002, März, Nr. 3, S. 37.

Glemža, Liudas. Lietuviški kariniai daliniai Prancūzijos kariuomenėje 1812–1814 m. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 8–64.

Jokubauskas, Vytautas. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940, *Annaberger Annalen*, 2009, Bd. 17, S. 285–300.

Jokubauskas, Vytautas; Vitkus, Hektoras. Jews as Lithuanian Army Soldiers in 1918-1940 (A Quantitative Analysis). *Lithuanian Historical Studies*, 2021, t. 25, p. 99–133.

Jokubauskas, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, Klaipėda, 2014, p. 216–218.

Jokubauskas, Vytautas. Pirmoji „žalia“ Lietuvos kariuomenės istorijos serijos knyga [Pugačiauskas, Virgilijus. XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija. Vilnius, 2019, 216 p. – rec.]. In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. 42: Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History, 2021, p. 321–332.

Kaunas, Domas. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai: 1885–1940 metų ikonografija*. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2000, p. 98–117.

Kilinskas, Kęstutis. Pulkininkas prieš vyriausybę: plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio ir Mykolo Sleževičiaus vyriausybių santykiai 1919 ir 1926 m. In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXXII: Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941, Klaipėda, 2016, p. 79–96.

Klein, Manfred. „Liustik, buršeliai...!“. Aspekte der kulturellen und politischen Lage der Litauer im Preußenland zur Zeit Ludwig Rhesas (1776–1840). In Klein, Manfred. *Preußens Litauer: Studien zu einer (fast) vergessenen Minderheit*, Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2017, S. 87–112

Kurzer Auszug zur Geschichte des Königlich-Preußischen Drogoner-Regiment Priny Albrecht von Preußen (Litthauisches) Nr. 1, bearbeitet von KWASNY, Achem. *Deutsches Wehrkundearchiv*, Nr. 4, 2002, 66 S.

Laurinavičius, Česlovas. *Lietuvos su Klaipėda ir Vilniumi genezė. Anglų ir rusų „Didžiojo žaidimo“ Baltijos aspektas*. Vilnius, 2020, p. 222–223.

Lesčius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998,

p. 122–123, 317–320.

Lesčius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004, p. 196–197.

Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminė-kiekybinė analizė. Sud. Vitkus, Gediminas. Vilnius, 2014.

Matull, Wilhelm. *Ostpreussens Arbeiterbewegung. Geschichte und Leistung im Überblick*. Würzburg: Holzner Verlag, 1970.

Pocytė, Silva. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002, 304 p.

Pugačiauskas, Virgilijus. *XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija*. Vilnius, 2019, 216 p.

Safronovas, Vasilijus; Jokubauskas, Vytautas; Vareikis, Vygantas; Vitkus, Hektoras. *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*. Klaipėda, 2018.

Statkus, Vytenis. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940*. Čikaga: Vyduño jaunimo fondas, 1986, p. 56–57.

Surgailis, Gintautas. *Lietuvos kariuomenės gūdų kariniai daliniai 1918–1923 m.* Vilnius, 2020, 305 p.

Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, t. 8, p. 211–244.

Vitkus, Hektoras. Žydų kariai Lietuvos (lietuvių) nepriklausomybės kovose 1919–1923 metais. Ką žinome apie jų motyvus? In *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXXVIII: Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic, 2019, p. 163–185.

Велика війна 1914–1918 р. р. i Україна. Київ, 2014, 783 s.

Wyszczelski, Lech. *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*. Warszawa, 2006, 528 p.

Гайгалайте, А. Ю. Советские литовские воинские формирования в 1917–1920 г. г. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1(12), 1962, p. 133–147.

Įteikta 2023 m. vasario 20 d.

PRUSSIAN LITHUANIANS AND THE LITHUANIAN INDEPENDENCE STRUGGLE IN THE FIRST HALF OF 1919

Assoc. Prof. Dr. Silva POČYTĖ,
*Institute of History and Archeology of the Baltic Region
of Klaipėda University*

The most obvious example of the involvement of Prussian Lithuanians in the Lithuanian army and their participation in the episodes of the Lithuanian independence struggles can be singled out—the *Samogitian battalion* organised in Tauragė in early 1919, operating from the beginning of February to the end of March. The battalion was not only supposed to include the Prussian Lithuanians in the fight of the Lithuanian army against the Red Army, but also to show the political orientation of the Prussian Lithuanians towards the Lithuanian state at a time when in the post-war peace negotiations (decisions made after the signing of the Treaty of Versailles on the 28 of June 1919). The issue of the political fate of the Klaipėda region, as well as the whole of East Prussia, was decided. The name *Samogitian* was not related to the history of the Prussian Lithuanians, their identity and characteristics, but rather, it corresponded to the tradition of forming military units on a national basis and should not raise hostile insinuations to the Germans, who, at that time, joined the fight against the Red Army, together with the Lithuanians. Despite the agitation and the location of the town of Tauragė as a border town, the number of Lithuanians of Prussian Lithuania and Germans from all over East Prussia in the *Samogitian* battalion was not large. According to different sources, there were between 30 to 60 of them. The key motives that led to their involvement in the Lithuanian army were predominantly unrelated to national or political aspects, but to economic ones. This was because the offered financial reward and food supply were an important motivation for survival in the difficult post-war period. The episodic performance of the battalion could have had a considerable influence on the controversial behaviour of the Prussian Lithuanian J. Aukštuolaitis in the position of commander, his relationship with the Lithuanian army

colonel V. Grigaliūnas-Glovackis, who at that time was in conflict with the then Lithuanian government. The *Samogitian* factor in the name of the battalion cannot be ruled out either, because at the beginning of 1919 in Šiauliai local Lithuanian Bolsheviks organised the Samogitian Regiment, later named the 8th Red Regiment of Lithuanian Riflemen. Therefore, at the same time, in the first months of 1919, several military units organised under the name of Samogitian were operating on different sides of the battles, and this could cause a kind of confusion and false identifications in the battles.

In the period of the first half of 1919 analysed in the article, Prussian Lithuanians and Germans had another alternative to choosing military service. They were urged to join the East Prussian Volunteer Corps and other German military units and prepare to fight against the approaching Red Army. However, considering the tradition of several hundred years of service of Prussian Lithuanians in the Prussian and German armies, which was closely connected with the strong monarchist attitude of these Lithuanians, it is understandable why the involvement of Prussian Lithuanians in the Lithuanian army, which was essentially at that time an adept of Russian military thought, order and law, did not become a mass phenomenon.

Based on the documents stored in the Political Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Germany, the attitude of the German military and civil authorities towards the transfer of Prussian Lithuanians to serve in the Lithuanian army, which has not been actualized in Lithuanian historiography until now, is revealed. This attitude was not the same. Around May–June 1919, the prevailing negative attitude was related to the spread of political agitation among Prussian Lithuanians, who spread the idea of annexing the territory of East Prussia to Lithuania; however, in the later period, the German position in respect of the service of Prussian Lithuanians in the Lithuanian army softened, apparently due to the small number of such Lithuanians.